

بانک کارآفرین
KARAFARIN BANK

عملکرد اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۹

(بر اساس آخرین اطلاعات منتشره رسمی)

مدیریت ریسک و مطالعات اقتصادی

اداره مطالعات اقتصادی و بانکی

مرداد ۱۴۰۰

خلاصه مدیریتی

اقتصاد ایران در سال های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ جمعاً ۱۱ درصد نسبت به سال ۱۳۹۶ کوچکتر شده است. هر چند اواخر سال ۱۳۹۸ نشانه‌هایی از بهبود وضعیت رشد اقتصادی و تخلیه شوک های منفی بروز کرده بود، اما شیوع ویروس کرونا شوک جدیدی به اقتصاد ایران تحمیل کرد. با کاهش اثرات ویروس کرونا و کاهش اندک تحریم‌ها در ۶ ماهه دوم ۹۹ و سه ماهه اول ۱۴۰۰، اوضاع اقتصادی کشور بهبود پیدا کرد و رشد اقتصادی کشور در سال ۹۹ مثبت شد. هر چند ساختاری شدن بحران‌های کشور از جمله بحران بانکی، بحران مصرف، بحران آب و ... منجر به این شده است که رشد بلندمدت کشور در حاله‌ای از ابهام قرار گیرد.

در بخش تولید هنوز آثار منفی سال‌های گذشته ملاحظه می‌گردد، به طوری که تنها طی سه سال اخیر، بخش خدمات ۰,۸ درصد، ساختمان ۳,۲ درصد و بخش نفت ۴,۵۸ درصد کوچکتر شده‌اند. تولید نفت ایران به زیر ۲ میلیون بشکه در روز رسیده و آثار کاهش شدید قیمت نفت با افزایش‌های اخیر به نزدیک ۶۰ دلار در حال جبران است.

بخش کشاورزی به لطف بارندگی و شرایط آب و هوایی مناسب، عملکرد مناسبی بر جای گذاشته است. البته در بخش غلات، به دلیل تخصیص ارز ترجیحی به ذرت، جو، گندم و سایر نهاده‌های دامی منجر به سرکوب قیمت و انگیزه پایین کاشت این محصولات شده که رشد این بخش را منفی کرده است. هر چند بارش‌های بسیار کم در شش ماهه سال ۹۹ و ۳ ماهه سال ۱۴۰۰ افق یکساله پیش‌روی این بخش را نیز منفی کرده است به طوری که پیش بینی می‌شود که بیخس کشاورزی در سال ۱۴۰۰ حداقل با رشد مثبت مواجه نباشد.

بخش صنعت و معدن نیز هر چند با رشد جزئی مواجه بوده، اما ایجاد واحدهای جدید صنعتی (پروانه بهره برداری) رشد چندانی نداشته، بلکه با کاهش نیز مواجه بوده است. شیوع ویروس کرونا از یک سو و نوسانات شدید ارزی به ویژه در تابستان ۹۹، دو عامل کلیدی موثر بر عملکرد ضعیف این بخش بوده است. در بخش مسکن شاهد کاهش شدید تولید هستیم. دلیل این مسئله افزایش شدید هزینه‌های ساخت و ساز از یک سو و کاهش قدرت

خرید از سوی دیگر است. عقب ماندگی مداوم رشد قیمت مسکن از هزینه‌های ساخت، موجب کاهش تولید مسکن در کنار افت کیفیت ساخت و در نتیجه کاهش عمر واحدهای ساخته شده است.

رشد بخش خدمات وابستگی بالایی به رشد سایر بخش‌های اقتصادی دارد. رشد این بخش از پاییز ۹۷ تا اسفند ۹۹ (به جز پاییز ۹۸ و تابستان و پاییز ۹۹) منفی بوده است. عمده‌ترین زیربخش‌های منفی کننده این بخش مربوط به عمده فروشی و خرده فروشی و امور عمومی بوده‌اند که می‌تواند ناشی از کاهش قدرت خرید خانوارها، کاهش مصرف خصوصی و رشد منفی هزینه‌های جاری دولت (به قیمت ثابت) به دلیل کاهش درآمدهای نفتی دولت بوده است. علاوه بر بخش بازرگانی (بازرگانی داخلی عمدتاً شامل اصناف)، دومین زیربخش خدمات یعنی حمل و نقل بیشترین آسیب را از شیوع ویروس کرونا دیده است؛ به طوری که رشد ۰,۷ درصدی این زیربخش در پایان سال ۱۳۹۸ به رشد ۰,۴ درصدی در پایان سال ۹۹ کاهش یافته است. همچنین خدمات موسسات مالی و پولی نیز رشد معناداری را در یکساله گذشته نداشته‌اند.

از منظر هزینه کرد، تقریباً تمامی بخش‌های هزینه کردی از اواخر سال ۱۳۹۶ و خروج ترامپ از برجام، شاهد رشد منفی بوده‌اند. البته بخش سرمایه‌گذاری رشد منفی خود را از سال‌های قبل شروع کرده بود. حدود ۷۰ درصد از سرمایه‌گذاری توسط بخش خصوصی انجام می‌شود که ۶۰ درصد از آن در بخش ساختمان است و سهم سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات روز به روز در حال کاهش است. این موضوع نشانگر وضعیت نامناسب صنعت و عدم سوددهی قابل قبول در این بخش است؛ لذا باید در ارایه تسهیلات به بخش سرمایه‌گذاری، به ویژه سرمایه‌گذاری در بخش ماشین‌آلات دقت بالایی صورت گیرد.

افزایش مداوم هزینه‌های جاری (بدلیل افزایش کارکنان و افزایش سالانه دستمزد ایشان) از یک سو و کاهش درآمدهای نفتی از سوی دیگر، سبب شده مخارج دولت طی سال‌های اخیر منقبض شود. بودجه دولت به نرخ ثابت (حقیقی) تنها طی دو سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ قریب ۱۰ درصد کوچکتر شده است. انتشار اوراق به اصلی‌ترین منبع درآمدی دولت تبدیل شده است، به طوری که در سال ۱۳۹۹ به میزان ۳۸,۷ درصد از کل منابع درآمدی دولت تبدیل شده است که فرصت خوبی برای بانک‌ها جهت تأمین مالی دولت، با سودی معقول و با حداقل

ریسک می‌باشد. هرچند در بودجه ۱۴۰۰، منابع حاصل از فروش نفت و میعانات گازی بیشتر از درآمد مالیاتی در نظر گرفته شده که با توجه به این مسئله که احتمالاً عمده این منبع قابل دستیابی نیست، با کسری بودجه بسیار گسترده و در نتیجه تورم بالا در سال‌های ۱۴۰۰ و سال‌های بعد از آن مواجه خواهیم بود.

وضعیت سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران به شدت نگران‌کننده است. طی یک دهه اخیر، میزان سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران همواره رشد منفی داشته است. فرار سرمایه از کشور، نامساعد بودن فضای کسب و کار، نااطمینانی از نرخ ارز و تورم بالا از عمده‌ترین دلایل کاهش سرمایه‌گذاری در کشور است. کاهش سرمایه‌گذاری به حدی رسیده که حتی کفاف پوشش استهلاک سرمایه را نمی‌دهد؛ به طوری که در سال ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹، موجودی سرمایه برای نخستین بار در اقتصاد ایران کاهش پیدا کرده است. در واقع در اقتصاد ایران برای اولین بار در سال‌های ۹۸ و ۹۹ نرخ استهلاک سرمایه‌های ثابت از نرخ تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بیشتر شده است؛ در واقع برای دو سال خالص تشکیل سرمایه ثابت منفی بوده است. از این حالت به اسم تله فقر یاد می‌کنند که نشان می‌دهد سرمایه کشور در حال کاهش و روند فرسایشی را در پیش گرفته است. این نسبت از آنجا مهم است که نشان می‌دهد افق بلندمدت رشد اقتصادی کشور در سال‌های آتی منفی خواهد بود؛ به عبارت دیگر کشور سرمایه‌جدیدی ندارد که از قبل آن در آینده رشد اقتصادی داشته باشد. عمده کاهش موجودی سرمایه در بخش صنعت و معدن و در بخش نفت بوده است.

اندازه اقتصاد ایران طی دو سال ۱۳۹۷-۱۳۹۸ حدود ۱۱ درصد کاهش یافته که حدود ۳ درصد از آن در سال ۹۹ جبران شده است. با توجه به اینکه کلیه کسب و کارها از پیامدهای نامساعد اقتصادی کرونا متأثر شده‌اند به نظر می‌رسد ریسک نکول در شبکه بانکی طی سال ۱۳۹۹ با افزایش مواجه شود. البته برخی از کسب و کارهای اینترنتی از جمله فروشگاه‌های آنلاین، کسب و کارهای مبتنی بر مدل درآمدی اقتصاد اشتراکی (تاکسی‌های اینترنتی و ...) و ... در شرایط کرونا با رونق مواجه شدند. در کل علت اصلی کاهش رشد اقتصادی ایران در شش ماهه اول ۹۹ از منظر تقاضا کاهش حجم خریدهای دولتی و بخش خصوصی بوده است. از منظر عرضه نیز کاهش درآمدهای نفتی و عدم تمایل به سرمایه‌گذاری در فعالیتهای حقیقی علل اصلی رکود بوده است. البته طی شش ماهه دوم سال ۱۳۹۹، با تغییر دولت ایالات متحده و افزایش قیمت نفت در بازارهای جهانی بدلیل برگشت نسبی

ت

اقتصاد چین به وضعیت عادی و همچنین کاهش اثرات اقتصادی کرونا به خصوص با تزریق واکسن در جهان، شرایط اقتصادی کشور بهبود پیدا کرد.

متغیرهای پولی و بانکی اقتصاد کشور کماکان در حالت هشدار قرار دارند. رشد ۴۰,۶ درصدی نقدینگی در سال ۹۹ (که در سقف ۴۰ ساله خود قرار دارد) و عدم توقف روند فزاینده نشان‌دهنده تداوم نرخ‌های تورم بالاست. افزایش سهم پول از نقدینگی در اسفند ۹۹ که بعد از یک روند کاهشی موقت طی ماه‌های آبان تا بهمن ۹۹ رخ داده و آمارهای پولی بهار ۱۴۰۰ که نشان‌دهنده توقف روند کاهشی این متغیر و رشد خزنده سهم پول از نقدینگی هستند، دیگر مؤید چشم‌انداز تورمی پیش رو هستند. کاهش جذابیت اوراق قرضه و انجماد بازار اوراق نیز می‌تواند حاکی از بازگشت و تشدید انتظارات تورمی در فعالان اقتصادی پس از تخفیف نسبی انتظارات تورمی در نیمه دوم سال ۹۹ باشد.

رشد پایه پولی نیز بعد از نوسان نه ماهه حول نرخ ۳۰ درصد (تیر ۹۹ تا اسفند ۹۹)، دوباره در بهار ۱۴۰۰ روند افزایشی‌اش را از سر گرفته و در خرداد ۱۴۰۰ به ۴۴,۶ درصد رسیده است که عمده آن به علت اعطای وجوه تنخواه گردان خزانه توسط بانک مرکزی به دولت و افزایش سقف مجاز استفاده از تنخواه از ۳ درصد به ۴ درصد بوده است.

عامل مسلط در رشد پایه پولی نیز کماکان خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی است که عمدتاً ناشی از تسعیر نرخ ارزیابی دارایی‌های خارجی و آثار پولی تفاوت ریالی بهای تمام شده ارز غیر نرخ‌نامه‌ای بوده است. شبکه بانکی کشور هم در مجموع زیان‌ده است. نسبت سرمایه به دارایی بانک‌ها به خصوص بانک‌های غیردولتی و تجاری در عمده ۲۴ ماه مورد بررسی منفی بوده و تنها به کمک روش‌هایی مانند شناسایی سود از طریق تسعیر ارزهای خارجی و افزایش سرمایه، زیان‌ده بودن بانک‌ها پنهان شده است.

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۲	۱- رشد اقتصادی
۵	۱-۱- رشد اقتصادی از منظر تولید
۸	۱-۱-۱- بخش نفت
۱۱	۱-۱-۲- بخش کشاورزی
۱۳	۱-۱-۳- بخش صنعت و معدن
۱۸	۱-۱-۴- بخش ساختمان
۲۱	۱-۱-۵- بخش خدمات
۲۳	۲-۱- رشد اقتصادی از منظر هزینه کرد
۲۶	۱-۲-۱- مصرف
۲۸	۲-۲-۱- سرمایه گذاری
۳۳	۳-۲-۱- مخارج دولت
۳۹	۴-۲-۱- تراز تجاری
۴۵	۲- بخش پولی و اعتباری
۴۵	۱-۲- رشد پایه پولی (مصارف)
۴۶	۲-۲- رشد پایه پولی (منابع)
۴۸	۱-۲-۲- روند اجزای پایه پولی
۴۹	۳-۲- رشد نقدینگی
۵۰	۴-۲- رشد پول
۵۱	۵-۲- نسبت سرمایه به دارایی
۵۳	۶-۲- بدهی بانک ها به بانک مرکزی

مقدمه

تحولات کلان اقتصاد یکی از عوامل کلیدی است که مستقیماً بر فعالیت موسسات مالی و بانکی موثر باشد. به همین دلیل گزارش حاضر تلاش کرده است با تشریح کلی وضعیت اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۹، دید کلی به کلیه بخش‌های فعال در بانک و زیرمجموعه‌های آن ارایه دهد تا با دیدی بهتر، فعالیت تجهیز و تخصیص منابع را مدیریت نمایند. این گزارش مشتمل بر سه بخش کلی به شرح زیر است:

- رشد اقتصادی: ارایه تصویری کلان از وضعیت رشد اقتصادی ایران
- رشد اقتصادی از منظر تولید: بررسی وضعیت اقتصادی از منظر بخش‌های تولیدی شامل نفت، کشاورزی، صنعت-معدن، ساختمان و خدمات
- رشد اقتصادی از منظر هزینه کرد: بررسی وضعیت اقتصادی از نگاه هزینه‌ای شامل مصرف، سرمایه-گذاری، مخارج دولت و تراز تجاری
- بخش پولی و اعتباری: وضعیت نقدینگی، رشد پول، وضعیت بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی و نسبت‌های ترازنامه‌ای بانک‌ها

آمارهای رسمی اقتصاد ایران از سوی بانک مرکزی و مرکز آمار ایران تا پایان ۱۳۹۹ و بعضاً سه ماهه اول ۱۴۰۰ منتشر شده است، اما برای ارایه دیدی جامع از سال ۱۳۹۹، تلاش شده است از پیش‌بینی نهادها و موسسات داخلی و خارجی در کنار آمارهای رسمی منتشره از سوی نهادهای رسمی کشور نیز استفاده شود.

۱- رشد اقتصادی

اقتصاد ایران در سال های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ جمعاً ۱۱ درصد نسبت به سال ۱۳۹۶ کوچکتر شده است. هر چند اواخر سال ۱۳۹۸ نشانه‌هایی از بهبود وضعیت رشد اقتصادی و تخلیه شوک های منفی بروز کرده بود، اما شیوع ویروس کرونا شوک جدیدی به اقتصاد ایران تحمیل کرد و رشد جزئی ۱,۷ درصد پدیدار شده در فصل سوم سال ۱۳۹۸ را به رشد منفی ۶,۴ درصد در فصل چهارم ۱۳۹۸ و رشد منفی ۲,۹ درصد در فصل اول ۱۳۹۹ تبدیل کرد. با اینکه رشد اقتصادی سال ۱۳۹۹ با ارقام منفی شروع شد، اما در فصل دوم ۱۳۹۹ رشد مثبت ۵,۴ درصدی پدیدار شد؛ ادامه این رشد مثبت در سه ماهه سوم و چهارم نیز ادامه پیدا کرد به گونه‌ای که رشد سه ماهه سوم ۳,۸ درصد و رشد سه ماهه چهارم عدد ۷,۷ درصد را ثبت کرده است که عمده رشد سه ماهه آخر ناشی از رشد فروش بخش نفت و گاز بوده است. البته باید توجه داشت که رشد اقتصادی زیربخش‌ها به جز نفت از ابتدای سال ۱۳۹۸ مثبت بوده و این رشد منفی بخش نفت بوده که نمای اقتصاد ایران را از سال ۱۳۹۸ منفی کرده است؛ بنابراین وضعیت بخش کشاورزی، صنعت و معدن، ساختمان و بخش خدمات عمدتاً از سال ۱۳۹۸ تا فصل چهارم ۱۳۹۹ با رشد مواجه بوده است (به استثنا بازه شروع و تشدید کرونا در آخر سال ۹۸ و اوایل سال ۹۹)، این درحالی است که در سال ۱۳۹۷ تمامی بخش‌های مذکور دچار رشد منفی بودند.

در مجموع به نظر می‌رسد بخش غیرنفتی در حال تطبیق خود با شرایط سخت تحریمی و تلاش برای رشد در چنین شرایطی است؛ لذا امید به بهبود رشد اقتصادی در سال ۱۴۰۰ تقویت می‌گردد تا اقتصاد ایران چشم انداز به نسبت بهتری را در سال آینده تجربه کند. از سوی دیگر در صورت کاهش تحریم‌ها در سال آتی، علاوه بر رشد بخش نفت (به جهت تسهیل صادرات نفت)، سایر بخش‌های اقتصادی نیز می‌توانند از دو جنبه بهبود اقتصاد داخلی و بهبود تجارت بین‌المللی، شاهد رشدی به مراتب بهتر از سال ۱۳۹۹ باشند. موثر بودن واکنش‌های یافت شده در کاهش همه‌گیری ویروس کرونا نیز این امید را بیش از پیش افزایش می‌دهد.

البته باید این نکته مهم را افزود که مهم‌ترین مسئله‌ای که افق رشد اقتصادی ۱۴۰۰ را با مشکل روبه‌رو می‌کند، مسئله کسری بودجه گسترده دولت است. کسری بودجه گسترده برای سال ۱۴۰۰ به همراه خرج تراشی گسترده دولت که در ادامه گزارش به آن پرداخته می‌شود، چشم‌انداز مثبت اقتصاد ۱۴۰۰ ایران را کم‌رنگ کرده است.

جدول ۱- رشد اقتصادی با و بدون نفت طی ۱۳۹۵ الی ۱۳۹۹

سال	رشد اقتصادی	رشد اقتصادی بدون نفت
۱۳۹۵	۱۲,۵	۳,۳
۱۳۹۶	۳,۷	۴,۶
۱۳۹۷	-۵,۴	-۱,۸
۱۳۹۸	-۶,۵	-۱,۱
۱۳۹۹	۳,۶	۲,۵
۱۴۰۰ (پیش بینی صندوق بین‌المللی پول)	۲,۵	-
۱۴۰۰ (پیش بینی بانک جهانی)	۱,۷	-

مأخذ: بانک مرکزی، بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول

البته همانطور که مشخص است رشد اقتصادی نمی‌توانست در سال ۹۹ جهش چندانی داشته باشد؛ چرا که در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸، اقتصاد ایران عمدتاً درگیر تحریم‌ها بود و این تحریم‌ها عمدتاً بخش نفت و صنایع بزرگ مثل خودروسازی را متأثر کرده بود. در حالی که در سال ۱۳۹۹، اقتصاد ایران درگیر شیوع ویروس کرونا بود که عمدتاً بر بخش‌های خدماتی و صنایع کوچک موثر بود. با توجه به سهم زیاد بخش‌های خدماتی و صنایع کوچک در اشتغال کشور، هرچند انتظار نمی‌رفت شیوع ویروس کرونا ارزش افزوده اقتصاد را با کاهش شدید مواجه کند،

با این حال آثار رفاهی آن بسیار قابل توجه بود و در نتیجه اثر رشد اقتصادی به دلیل کاهش فشار تحریم‌ها (به وسیله اقدامات مختلفی که در کشور صورت گرفت) را کم‌تر کرده است.

جدول ۲- رشد اقتصادی با و بدون نفت به تفکیک فصول طی ۱۳۹۷-۱۳۹۹

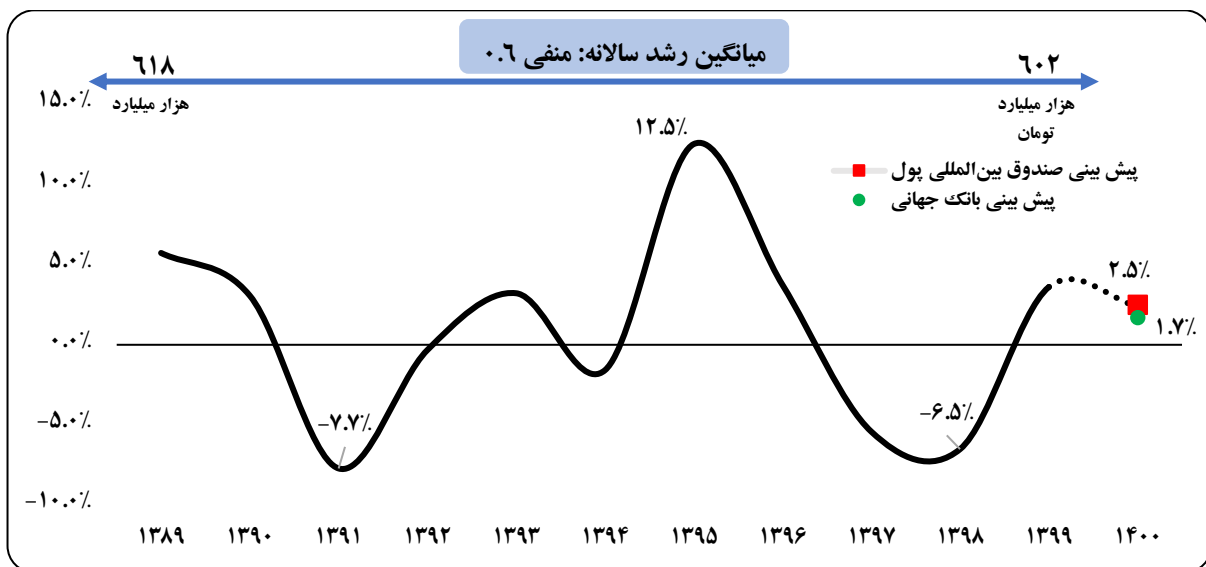
فصل	رشد اقتصادی	رشد اقتصادی بدون نفت	رشد اقتصادی (مرکز آمار)	رشد اقتصادی بدون نفت (مرکز آمار)
۱-۱۳۹۷	۲,۳	۱,۵	۱,۳	۱,۴
۱۳۹۷-۲	-۲,۶	۰,۸	-۱,۰	-۱,۴
۱۳۹۷-۳	-۱۱,۴	-۳,۲	-۱۱,۵	-۵,۹
۱۳۹۷-۴	-۱۰,۱	-۶,۴	-۸,۲	-۳,۹
۱۳۹۸-۱	-۱۱,۰	۰,۴	-۹,۲	-۰,۲
۱۳۹۸-۲	-۹,۱	۰,۵	-۹,۷	۰,۴
۱۳۹۸-۳	۱,۷	۳,۸	-۰,۱	۲,۷
۱۳۹۸-۴	-۶,۴	۰,۱	-۴,۶	-۰,۵
۱۳۹۹-۱	-۲,۹	-۰,۶	-۴,۴	-۲,۷
۱۳۹۹-۲	۵,۱	۳,۲	-۰,۲	-۰,۷
۱۳۹۹-۳	۱,۲	۱,۴	۰,۸	۰,۲
۱۳۹۹-۴	۷,۷	۳,۶	۶,۸	۳,۳

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا- مرکز آمار ایران

همانطور که در جدول ۱ مطرح شد، صندوق بین المللی پول و بانک جهانی رشد اقتصادی سال ۲۰۲۱ (۱۴۰۰) ایران را به ترتیب ۲,۵ و ۱,۷ درصد پیش بینی کرده‌اند. (البته پیش از این، صندوق بین المللی پول و بانک جهانی رشد اقتصادی سال ۲۰۲۰ (۱۳۹۹) ایران را به ترتیب ۴,۵- و ۵,۵- درصد پیش بینی کرده بودند. نشریه اکونومیست نیز رشد اقتصاد ایران را در سال ۱۳۹۹ منفی ۱۲ درصد پیش بینی کرده بود. به نظر می‌رسد این موسسات، با فرض شیوع گسترده ویروس کرونا، دچار بیش برآورد شده بودند؛ چراکه در پیش‌بینی اخیر خود میزان رشد منفی

اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۹ را به منفی ۱,۵ درصد (صندوق بین‌المللی پول) و منفی ۳,۷ درصد (بانک جهانی) بهبود داده و به ترتیب رشد ۳ و ۱,۵ درصدی را برای سال ۱۴۰۰ پیش‌بینی کردند). بهبود وضعیت رشد اقتصادی از پیش‌بینی‌های صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی، نشان از عملکرد نسبی کشور در کاهش فشار تحریم‌هاست. البته نباید فراموش کرد که با وجود این بهبود در پیش‌بینی، اقتصاد ایران طی یک دهه اخیر نه تنها رشد نکرده، بلکه کوچکتر هم شده است؛ چراکه تولید ناخالص داخلی ایران به قیمت ثابت از ۶۱۸ هزار میلیارد تومان در سال ۱۳۸۹ به ۶۰۲ هزار میلیارد تومان در سال ۱۳۹۹ کاهش یافته است که به معنای متوسط رشد منفی ۰,۶ درصدی طی این دوره است.

نمودار ۱- رشد اقتصادی ایران طی دوره ۱۳۸۹ الی ۱۴۰۰

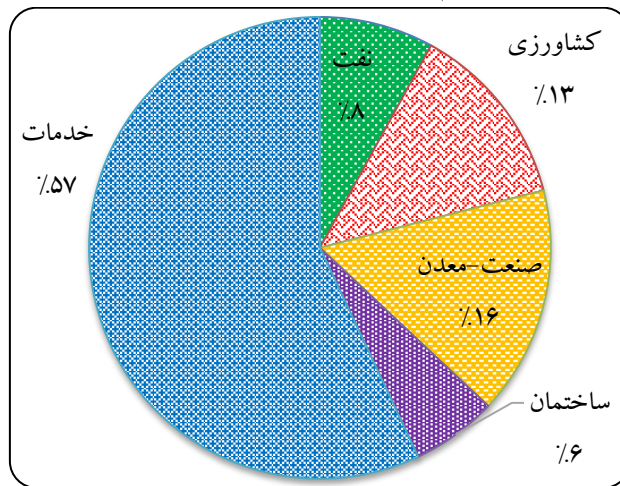
مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا - صندوق بین‌المللی پول - بانک جهانی

۱-۱- رشد اقتصادی از منظر تولید

اقتصاد ایران از منظر بخش‌های تولیدی به پنج قسمت کلیدی قابل تقسیم است که در این میان بخش خدمات ۵۷ درصد از کل اقتصاد ایران را تشکیل می‌دهد که بخش بانکداری نیز جزوی از این دسته است. پس از آن، بخش

صنعت-معدن با ۱۶ درصد، کشاورزی با ۱۲,۵ درصد، نفت با ۷,۵ درصد و ساختمان با سهم ۵,۸ درصد، عمده ترین بخش های اقتصاد ایران هستند. سهم های مذکور طی ۴۰ سال اخیر تغییر چندانی نداشته و قدری از سهم بخش کشاورزی و صنعت-معدن کاسته شده و به بخش خدمات اضافه شده است.

نمودار ۲- سهم بخش های کلیدی اقتصاد ایران- سال ۱۳۹۹

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا.

در یک نگاه کلان می توان گفت که به جز بخش کشاورزی، سایر بخش ها وضعیت مناسبی را از سال ۱۳۹۷ تجربه نکرده اند. در سه سال اخیر، بخش خدمات، ساختمان و بخش نفت در مجموع کوچکتر شده اند. البته بخش صنعت-معدن نیز وضعیت قابل توجهی نداشته است، هرچند این بخش طی دو سال اخیر (به ویژه سال ۱۳۹۹) وضعیت رو به بهبودی داشته است. تنها بخش کشاورزی است که به لطف بارندگی مناسب، رشد مداوم اقتصادی (به جز سال ۱۳۹۷) را طی سال های اخیر کسب کرده است که البته این بخش نیز با توجه به کاهش محسوس بارندگی در نیمه دوم سال ۹۹ و ۴ ماهه سال ۱۴۰۰، با مخاطرات جدای ای روبه رو خواهد شد و احتمال رشد منفی در سال ۱۴۰۰ برای این بخش دور از انتظار نیست.

جدول ۳- رشد اقتصادی بخش های کلیدی اقتصاد ایران طی دوره ۱۳۹۵ الی ۱۳۹۹

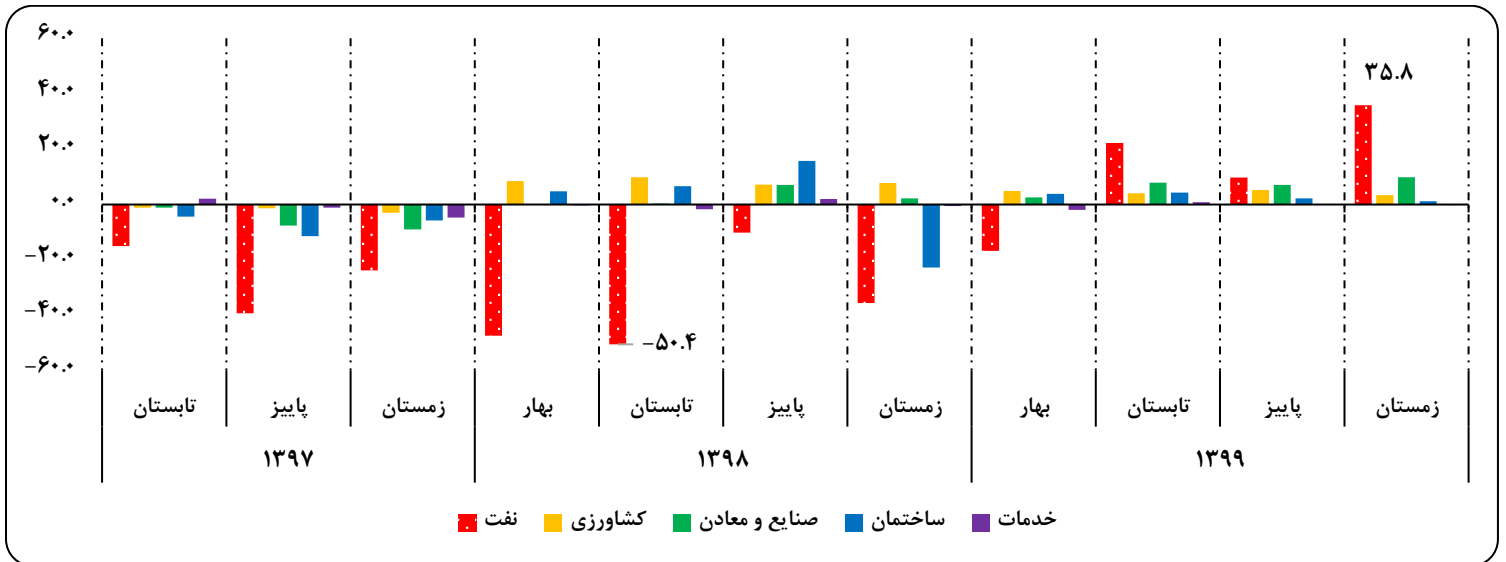
سال / بخش	نفت	کشاورزی	صنعت-معدن	ساختمان	خدمات
۱۳۹۵	۶۱,۶	۴,۲	۶,۶	-۱۳,۱	۳,۶
۱۳۹۶	۰,۹	۳,۲	۵,۲	۱,۲	۴,۴
۱۳۹۷	-۱۸,۱	-۰,۹	-۷,۵	-۵,۵	-۰,۶
۱۳۹۸	-۳۸,۷	۸,۸	۲,۱	-۰,۲	-۰,۲
۱۳۹۹	۱۱,۲	۴,۵	۶,۵	۰,۶	۰,۰

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا.

نمودار ۳ نشان می دهد که بخش نفت نوسان بسیاری دارد که عمدتاً منفی بوده است. البته باید توجه داشت که وضعیت رشد اقتصادی در این بخش در سال ۱۳۹۹ بهتر شده به گونه ای که رشد بخش نفت در چهارماهه سال ۹۹ به ۳۵,۸ درصد رسیده است. رشد فصلی بخش صنعت و معدن در فصول سال ۱۳۹۷ اغلب منفی بوده که از نیمه سال ۱۳۹۸ به تدریج مثبت شده است. همچنین همانطور که بیان شد رشد بخش کشاورزی تقریباً همیشه مثبت بوده و با شیب بسیار کم در حال افزایش است.

نمودار ۳- رشد اقتصادی فصلی طی ۱۳۹۷ الی ۱۳۹۹ به تفکیک بخش های اقتصادی

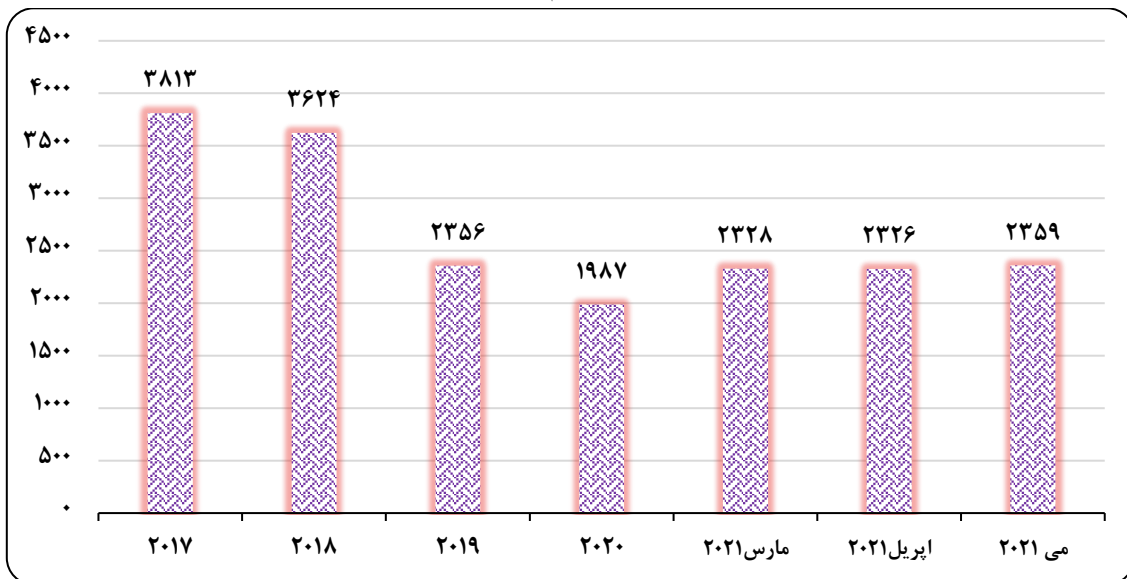
مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا

۱-۱-۱- بخش نفت

بخش نفت به دلیل تحریم‌ها، رشد منفی مستمری را از زمان خروج آمریکا در برجام در سال ۱۳۹۷ تجربه کرده است به همین جهت وضعیت تمامی بخش‌هایی که به صورت مستقیم با بخش نفت و گاز مرتبط هستند، وخیم گزارش می‌شود. بسیاری از پالایشگاه‌ها و پتروشیمی‌ها به شدت با معضل پر بودن مخازن نگهداری محصولات خود مواجه هستند. نفت شناور ایران روی دریا به بالاترین میزان تجربه شده رسیده است. شرکت‌های فعال در زمینه تجهیزات نفتی به دلیل کاهش سرمایه‌گذاری در جایگزینی قطعات جدید و همچنین ایجاد واحدهای جدید، با مشکل بازاریابی و فروش مواجه هستند. کاهش تولید نفت ایران به زیر ۲,۵ میلیون بشکه در روز از سال ۲۰۱۹، خود گویای این قبیل مشکلات است؛ آمارهای رسمی نیز حاکی از رشد اندک، در نفت خام تولیدی ایران بوده است، به طوری که میانگین تولید روزانه نفت ایران در ژانویه ۲۰۲۱ رشد ۳ درصدی نسبت به ماه قبل از آن نشان می‌دهد. البته با توجه به تدابیر اتخاذ شده در ماه‌های آخر سال ۹۹، میزان فروش نفت رشد داشته است به گونه‌ای

که نهایتاً رشد بخش نفت به ۳۵ درصد در آخر ۹۹ رسیده است. همچنین براساس آمار اوپک نیز شاهد رشد اندک در تولید نفت خام ایران در ماه‌های گذشته بوده‌ایم.

نمودار ۴- مقدار تولید نفت خام ایران - هزار بشکه در روز

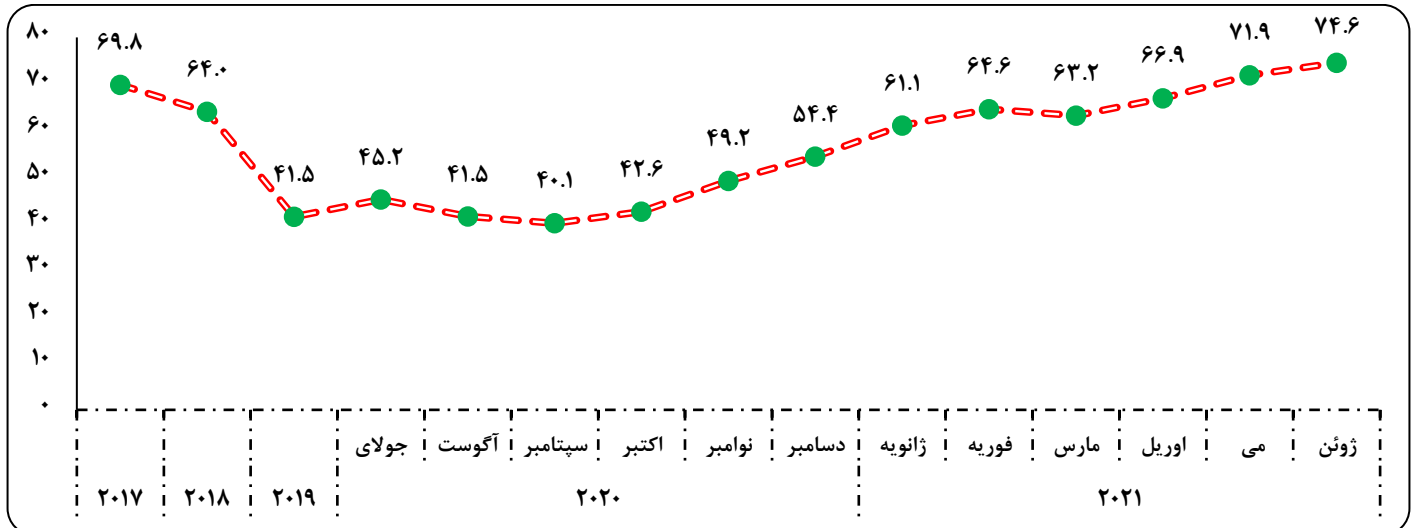

مأخذ: اوپک

در کنار کاهش مقداری تولید نفت، یکی از عواملی که رشد ارزش افزوده بخش نفت ایران در سال ۱۳۹۹ را با مشکل مواجه نمود، کاهش شدید قیمت نفت جهانی بود که البته از نیمه دوم سال وضعیت، بهبود پیدا کرد و قیمت‌های جهانی نفت نیز روند صعودی در پیش گرفت. میانگین قیمت نفت خام طی سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۰ میلادی به ترتیب ۶۸,۴ دلار، ۶۱,۴ دلار و ۴۱,۳ دلار بوده و اخیراً با بهبود جزئی وضعیت اقتصاد جهانی، قیمت نفت به بالای ۶۰ دلار رسیده است به گونه‌ای که در ژوئن ۲۰۲۱ قیمت هر بشکه نفت به ۷۴,۵۵ دلار رسیده که همین امر منجر به تاثیر زیاد نفت در رشد اقتصادی سه ماهه آخر سال ۹۹ شده است.

نمودار ۵- میانگین جهانی بهای نفت خام - دلار در هر بشکه

مأخذ: اوپک

البته بر مبنای آمارهای غیررسمی از ابتدای زمستان سال ۱۳۹۹ نفت ایران با تحولات مثبتی همراه بوده است. چین مشتری سنتی نفت ایران، اخیراً خریدهای خود را از ایران افزایش داده است. گروه‌های رصد نفتکش‌ها (مانند کپلر، پترولجستیک و اس وی بی اینترنشنال) گزارش کرده‌اند صادرات هفتگی نفت ایران حتی پیش از پایان سال میلادی گذشته بیش از یک میلیون بشکه در روز بوده و بر طبق آمار گمرکی، چین در دسامبر ۵۱۹ هزار تن نفت ایران را وارد کرده که تقریباً دو برابر میزان وارداتش در اکتبر و نوامبر بود.^۱ هند نیز ابراز علاقه‌مندی کرده است که در صورت کاهش تحریم‌ها، به سرعت خرید نفت از ایران را به جریان می‌اندازد. موسسه «فیچ سلوشنز» در جدیدترین گزارش خود پیش‌بینی کرده است که در صورت بازگشت آمریکا به برجام، صادرات نفت ایران به میزان ۶.۸ درصد رشد خواهد داشت.^۲

^۱ <https://www.donya-e-eqtasad.com/fa/tiny/news-۳۷۳۶۲۷۹>

^۲ <http://otaghiranonline.ir/news/۳۷۱۵۹>

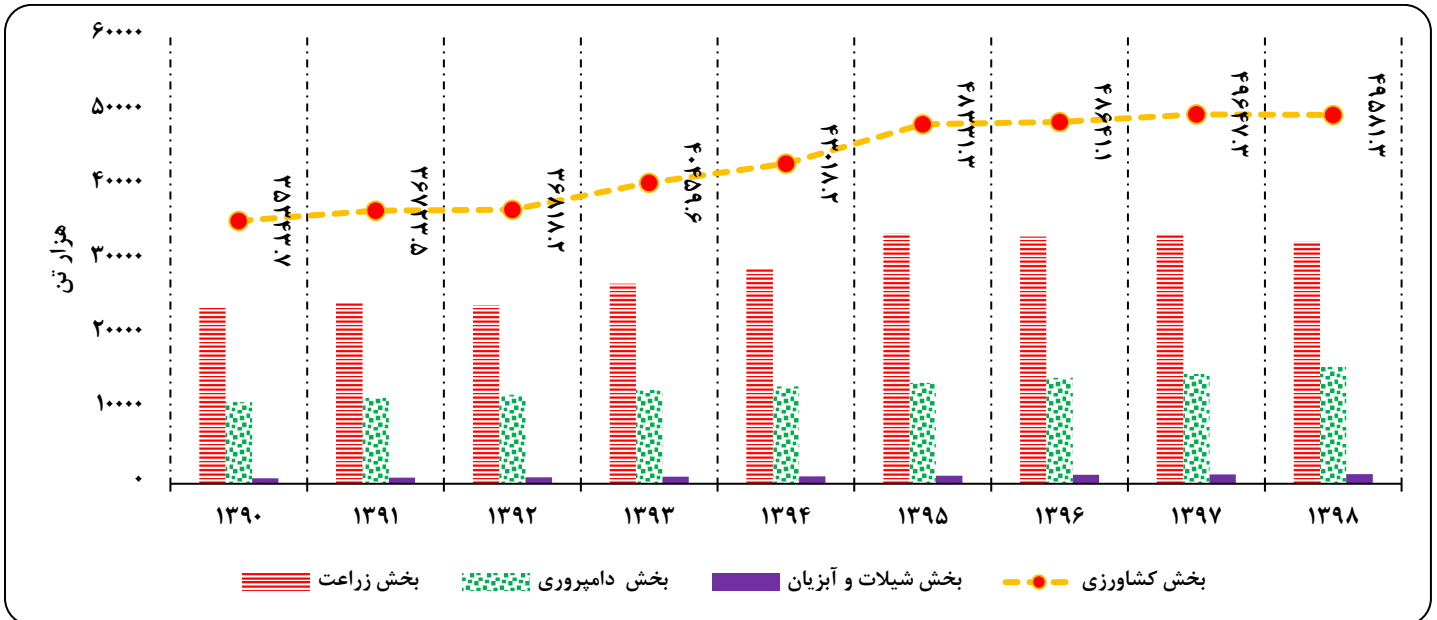
۱-۱-۲- بخش کشاورزی

با وجود آنکه در سال‌های اخیر اقتصاد ایران نوسان‌های بسیاری را تجربه کرده، اما بخش کشاورزی به لطف بارندگی و شرایط آب و هوایی مناسب، عملکرد مناسبی بر جای گذاشته است. از سال ۱۳۹۰، این بخش برخلاف سایر بخش‌ها، همواره شاهد رشد بوده، هرچند که در سال ۱۳۹۷ به رشد منفی ۰٫۹٪ مواجه بوده که ناشی از کاهش بارش در این سال بوده است. بخش کشاورزی در سال ۹۹ نیز با رشد ۴٫۵٪ درصد مواجه بوده است. کاهش بارش‌ها در یک سال گذشته، کاهش تولیدات کشاورزی در سال‌های آتی را محتمل کرده است. نکته مهم آن است که در بخش غلات، به دلیل تخصیص ارز ترجیحی به ذرت، جو، گندم و سایر نهاده‌های دامی در سال‌های اخیر منجر به سرکوب قیمت و انگیزه پایین کاشت این محصولات شده که پیش‌بینی می‌شود رشد این بخش در سال ۱۴۰۰ نیز منفی باشد.

براساس نمودار زیر بخش کشاورزی در هر سه بخش زراعت (شامل: گندم، جو، برنج، چغندر قند، چای، دانه‌های روغنی، توتون و تنباکو، حبوبات، سیب‌زمینی و پسته)، دامپروری (شامل: گوشت قرمز، شیر، گوشت مرغ، تخم‌مرغ و عسل) و شیلات و آبزیان از سال ۹۰ دائماً رشد پیدا کرده هرچند روند رشد از سال ۹۵ بسیار کم شده است. نکته مهم در مورد بخش کشاورزی کاهش شدید بارش در سال گذشته و همچنین کاهش منابع آب زیرزمینی است به گونه‌ای که بحران آب در سال‌های اخیر جدی و به یکی از معضلات جدی کشور تبدیل شده است؛ کمبود منابع آبی یقیناً آینده بخش کشاورزی را با مخاطره همراه خواهد کرد.

نمودار ۶- رشد حجمی محصولات مختلف بخش کشاورزی

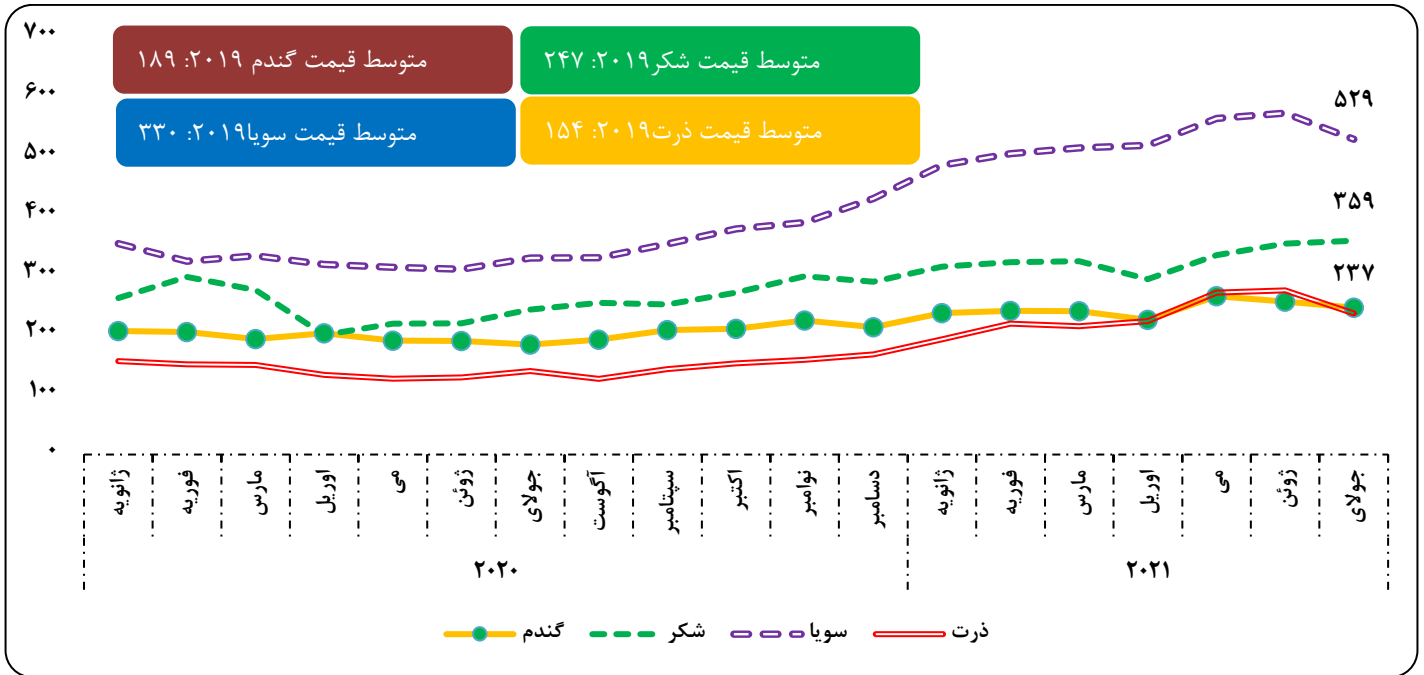

ماخذ: مرکز آمار، جهاد کشاورزی

به سبب شیوع ویروس کرونا در جهان، کشورها سخت‌گیری‌های زیادی بر روی واردات به ویژه اقلام غذایی اعمال می‌نمایند تا مانع ورود این ویروس به کشور شوند. همین موضوع سبب افزایش شدید قیمت مواد غذایی در سطح جهان شده است. نمودار زیر خلاصه‌ای از روند قیمت برخی از مهم‌ترین اقلام کشاورزی وارداتی ایران را نشان می‌دهد. علاوه بر عامل کرونا، برخی اقلام دلایل خاص افزایش قیمتی دارند؛ به عنوان مثال، نگرانی از تکافوی عرضه شکر و تضعیف چشم انداز تولید در اروپا و روسیه به همراه رشد بالای تقاضای جهانی، عامل رشد شدید بهای شکر بوده که پیش‌بینی می‌شود در آینده نیز ادامه داشته باشد. افزایش بهای ذرت و روغن سویا و آفتابگردان نیز به دلیل کاهش صادرات از سوی آرژانتین بوده است. البته با توجه به واکنش‌های جهانی در برابر ویروس کرونا و کاهش مخاطرات این ویروس در سطح جهانی، از ماه ۴ سال ۲۰۲۱، قیمت‌های اقلام کشاورزی روند کاهشی در پیش گرفته است.

نمودار ۷- روند قیمت برخی از مهم ترین اقلام کشاورزی وارداتی ایران طی ۲۰۱۹ الی ژانویه ۲۰۲۱

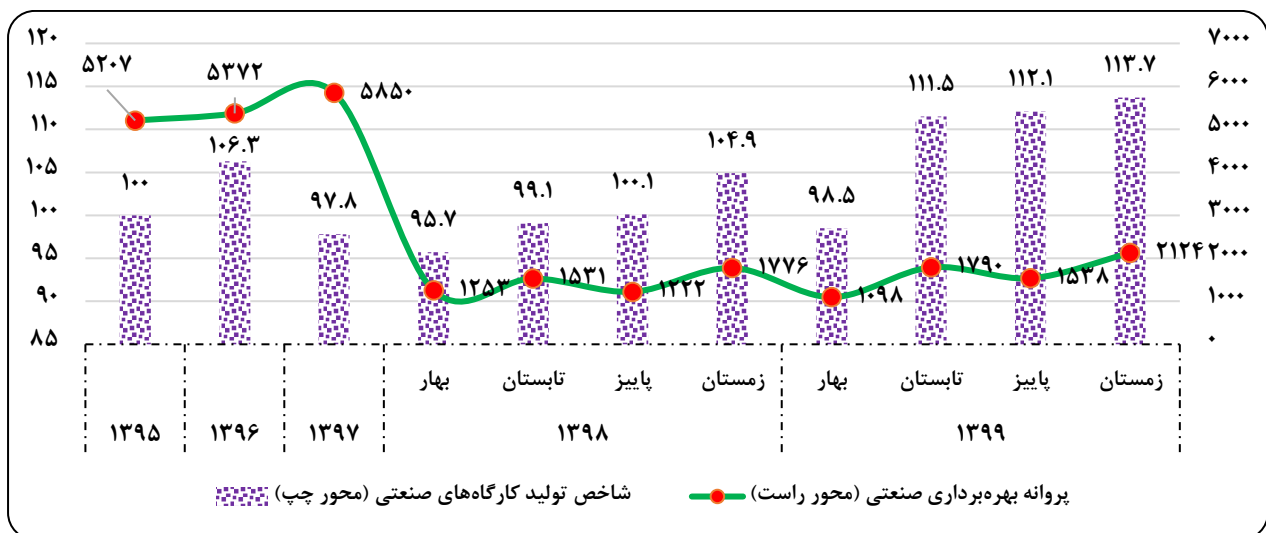
منبع: www.macrotrends.net

۱-۳-۱- بخش صنعت و معدن

طی یک دهه اخیر، بخش صنعت با چالش های متنوعی روبرو بوده است. در سال های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲، تحریم های اقتصادی و ایجاد محدودیت در واردات مواد اولیه، کالاهای سرمایه ای و واسطه ای، تولید را با مشکل مواجه کرد. پس از آن به رغم بهبودهایی در بهره برداری از ظرفیت های تولید بسیاری از صنایع به خصوص صنایع عمده نظیر خودروسازی، پتروشیمی و غیره، تا سال ۱۳۹۶ کمبود تقاضای موثر و رکود زنجیره های پیشینی صنعت نظیر بخش ساختمان، چالش اصلی بسیاری از صنایع بود. از سال ۱۳۹۷ نیز محدودیت های تجاری و برخی اختلالات در نظام قیمت گذاری و تخصیص ارز به صنایع وابسته به واردات و صادرات، مشکلات عدیده ای برای بخش صنعت ایجاد کرد. در این میان، بخش صنعت-معدن بدترین دوره خود را در سال های اخیر از تابستان ۹۷ تا تابستان ۹۸ سپری کرده است. شاخص تولید کارگاه های بزرگ صنعتی از پاییز ۹۸ شاهد رشد مثبت بوده و در تابستان ۹۹ رشد ۱۱٫۹

درصدی را تجربه کرده است؛ این رشد تا پایان سال ۹۹ ادامه پیدا کرده است. این در حالی است که ایجاد واحدهای جدید صنعتی (پروانه بهره برداری) رشد چندانی نداشته، بلکه با کاهش نیز مواجه بوده است. شیوع ویروس کرونا از یک سو و نوسانات شدید ارزی به ویژه در تابستان ۹۹، دو عامل کلیدی موثر بر عملکرد ضعیف این بخش بوده است. تعداد پروانه بهره برداری صنعتی در سه ماهه پایانی سال ۹۹ ۲۱۴۲ واحد است که کاهش بیش از ۵۰ درصدی نسبت به سال ۹۷ را تجربه کرده است.

نمودار ۸- شاخص تولید کارگاه های صنعتی (بیشتر از ۱۰۰ نفر) و پروانه بهره برداری صنعتی طی ۱۳۹۵-۱۳۹۹

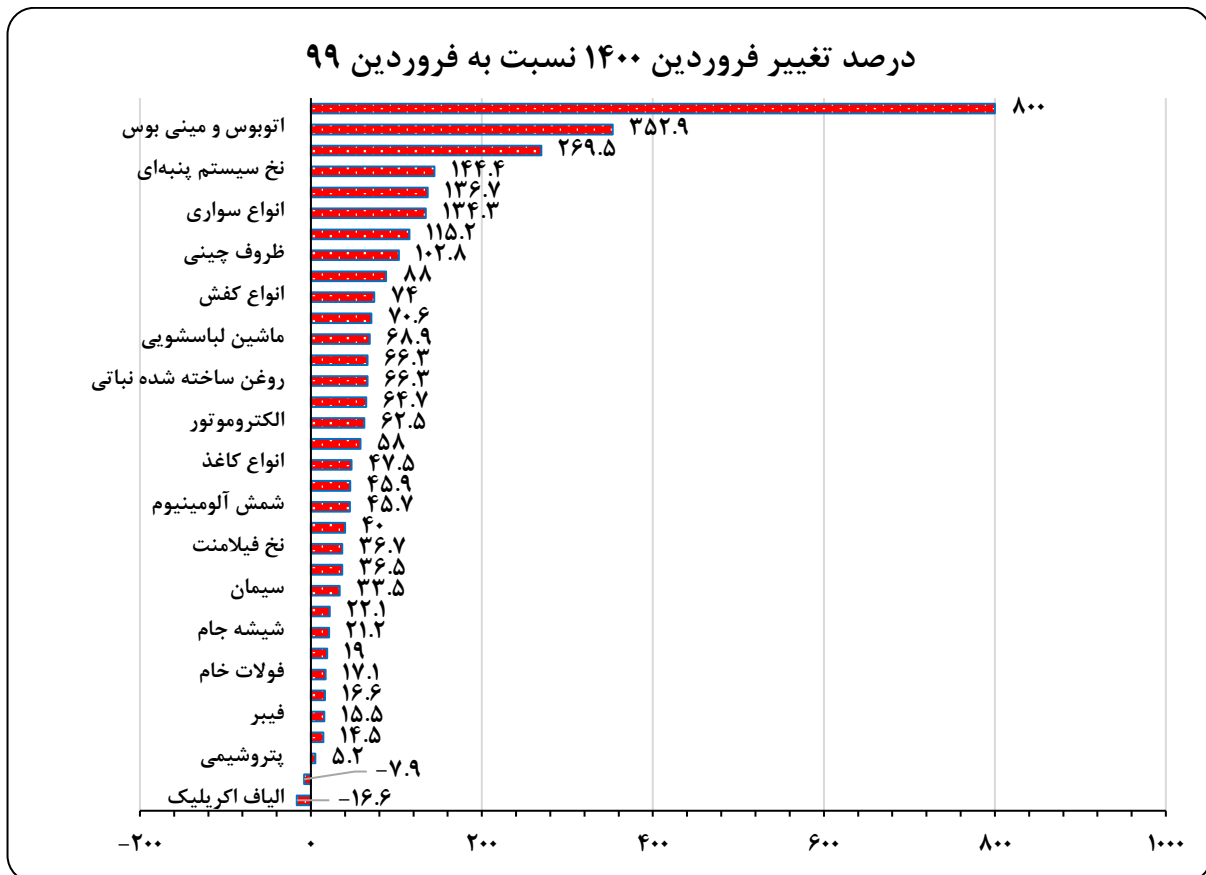
مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.

شیوع ویروس کرونا عمدتاً بر بخش های تولیدی کوچک مقیاس موثر بوده است. در این میان صنایع مختلف، صنعت منسوجات، چوب، کک و پالایش همچنان رشد منفی خود در سال ۱۳۹۸ را در شش ماهه نخست ۱۳۹۹ نیز ادامه داده اند. البته در شش ماهه دوم سال ۹۹ و با توجه به بهبود تقاضای جهانی به دلیل افزایش واکسیناسیون، رشد صنایع مذکور بهبود یافته و بعضاً مثبت و سودده گردیده است.

نمودار ۹ نشان می‌دهد که ۳۲ کالای صنعتی و معدنی با رشد تولید مثبت و ۲ کالا دارای رشد منفی طی بازه یکساله فروردین ۱۴۰۰ نسبت به فروردین ۹۹ بوده‌اند. رشد ۸۰۰ درصدی تولید کمباین، ۳۵۲ درصدی تولید اتوبوس و مینی بوس و رشد منفی الیاف کرلیک و آلومینیا ... از مهم‌ترین نکات این نمودار است.

نمودار ۹- تغییر تولید کالاهای منتخب صنعتی و معدنی طی فروردین ۱۴۰۰ نسبت به فروردین ۹۹- درصد

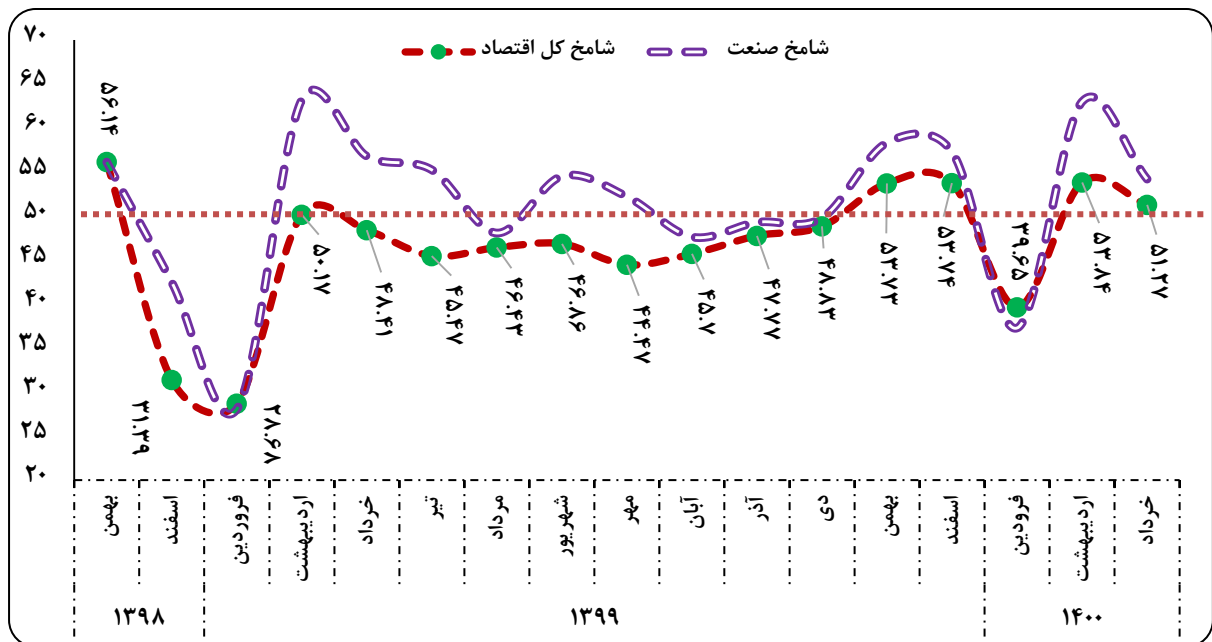

مأخذ: وزارت صمت

یکی از شاخص‌های مناسب برای سنجش وضعیت صنعت در یک کشور، شاخص مدیران خرید (PMI) است که به صورت ماهانه گزارش می‌شود. عدد بالای ۵۰ نشانه بهبود وضعیت صنعت نسبت به ماه قبل و عدد کمتر از ۵۰ به معنای بدتر شدن وضعیت نسبت به ماه قبل است. این شاخص در بهمن ۹۸ و فروردین ۹۹ با افت شدید هم در

صنعت و هم در کل اقتصاد به دلیل شیوع ویروس کرونا همراه است؛ پس از آن با بهبود خوبی در اردیبهشت ۹۹ مواجه است؛ در نهایت پس از افت اندک و کاهش شامخ صنعت در فصل پاییز این شاخص مجدد در بهمن و اسفند ۹۹ به بالای ۵۰ افزایش پیدا می کند. همچنین به جز فروردین ماه و به دلیل شرایط نوروز، شامخ صنعت در اردیبهشت و خرداد ۱۴۰۰ بالای ۵۰ بوده است. در مورد شامخ کل اقتصاد نیز باید بیان داشت که این شاخص به جز اردیبهشت، بهمن و اسفند در بقیه سال ۱۳۹۹ زیر ۵۰ بوده است که در مجموع نشان دهنده وضعیت رکودی کل اقتصاد در عمده سال ۹۹ است. این شاخص برای اردیبهشت و خرداد ۱۴۰۰ با بهبود مناسبی همراه شده است و در صورت بهبود چشم انداز اقتصادی کشور می تواند بالای ۵۰ به روند خود ادامه دهد.

نمودار ۱۰- روند شاخص مدیران خرید

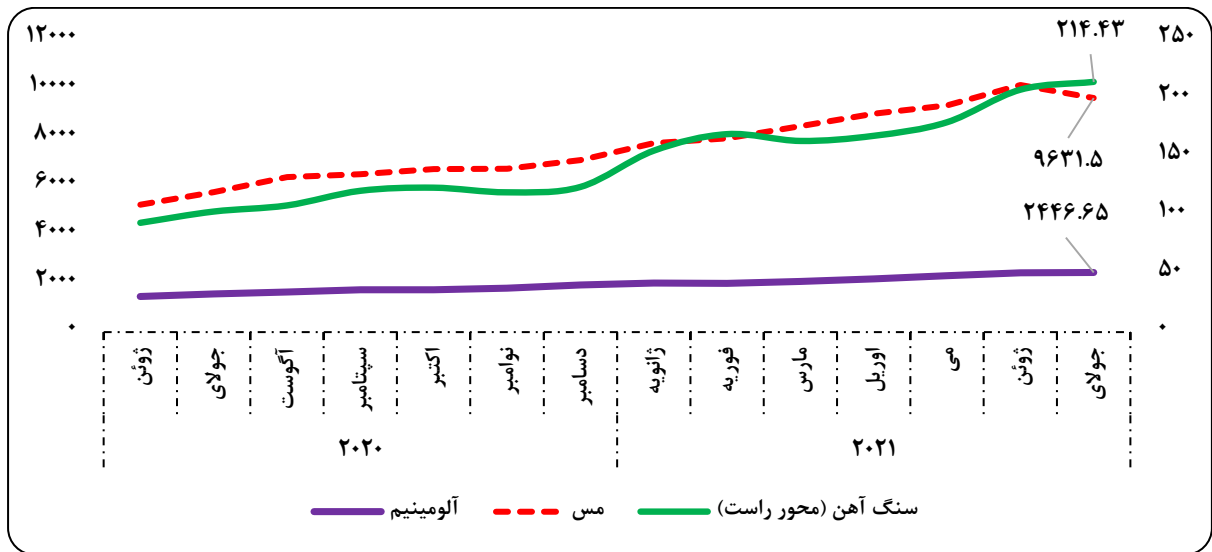

مأخذ: اتاق بازرگانی ایران

همچون کالاهای کشاورزی، قیمت فلزات اساسی نیز به دلیل محدودیت های تجاری ناشی از شیوع ویروس کرونا، افزایش قابل توجهی در سطح جهانی داشته است. به عنوان مثال، سنگ آهن، آلومینیوم و مس همگی از اوایل

سال ۲۰۲۰ (همزمان با شیوع ویروس کرونا) افزایش قیمت را تجربه کرده‌اند. البته با موثر واقع شدن واکسن‌های کرونا، نشانه‌های کاهش قیمت در اغلب فلزات اساسی دیده می‌شود (به صورت خاص نزولی شدن روند قیمت مس). پیش‌بینی می‌شود قیمت این کالاها در کوتاه‌مدت روند نزولی اندکی را در پیش بگیرند.

نمودار ۱۱- قیمت منتخبی از فلزات اساسی طی سال‌های ۲۰۱۹ الی ژانویه ۲۰۲۱ (دی ماه ۱۳۹۹)

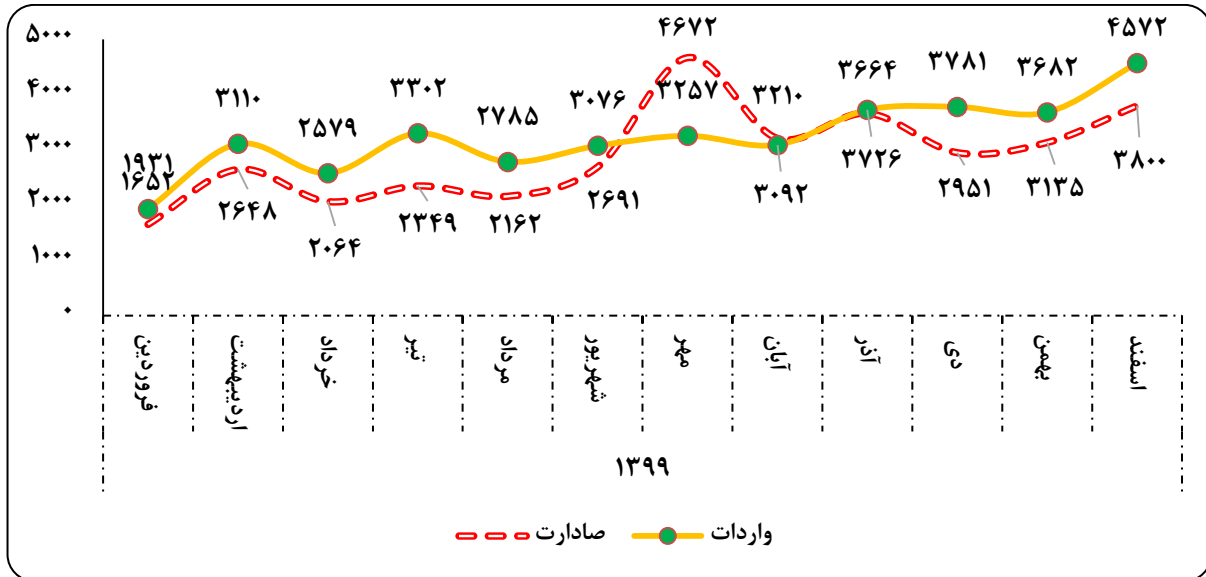

مأخذ: بانک جهانی

نمودار زیر نشان دهنده وضعیت صادرات و واردات کشور در سال ۹۹ است؛ در مجموع میزان صادرات و واردات کشور در یکسال گذشته با شیب کم، روند صعود داشته است و تقریباً همواره واردات بیشتر از صادرات بوده است.

نمودار ۱۲- میزان واردات و صادرات کشور- میلیون دلار

ماخذ: بانک مرکزی ج.ا.

۴-۱-۱- بخش ساختمان

این بخش به صورت مستمر شاهد افت شدید در ارزش افزوده تولیدی بوده است. عمده رشد منفی در این بخش به جهت کاهش ساخت و ساز در شهر تهران و شهرهای بزرگ است.

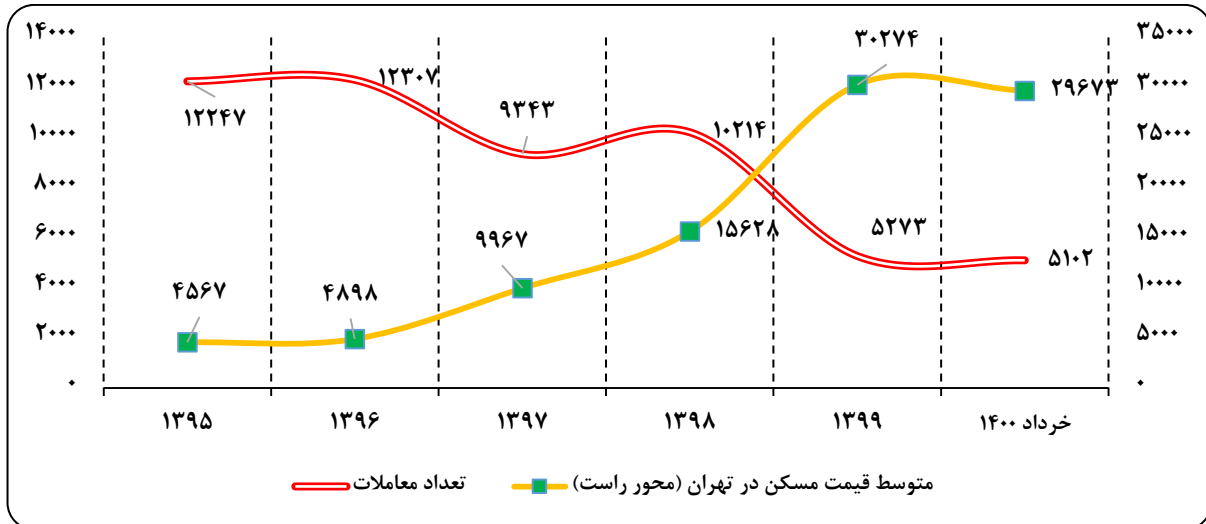
جدول ۴- تعداد پروانه‌های ساختمانی صادر شده در مناطق شهری (هزار فقره) طی ۱۳۹۵ الی نه ماهه ۱۳۹۹

سال	تهران	شهرهای بزرگ	سایر مناطق شهری	کل مناطق شهری
۱۳۹۵	۶,۷	-۶,۴	۲۰,۴	۱۲,۱
۱۳۹۶	۱۹,۲	-۵,۹	۵,۹	۴,۳
۱۳۹۷	۶,۷	۲۳,۱	۲۱,۸	۲۰,۸
۱۳۹۸	-۱۴,۷	-۴,۷	۲,۳	-۰,۵
۱۳۹۸-۱	-۲۷,۶	۱۷,۴	۲۲,۳	۱۶,۷
۱۳۹۸-۲	-۱۵,۵	۲۱,۱	۱۶,۱	۱۴,۴
۱۳۹۸-۳	-۱,۸	-۳۲,۳	۱۳,۱	۱,۵
۱۳۹۸-۴	-۱۰,۳	-۲۲,۳	-۲۴,۱	-۲۳
۱۳۹۹-۱	-۲۱	-۱	-۴,۸	-۵
۱۳۹۹-۲	-۲۰,۷	-۴۱,۶	۱۷,۹	۲۰,۹
۱۳۹۹-۳	-۲۷,۱	۴۵,۵	۷,۵	۱۳,۴

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.

دلیل این کاهش افزایش شدید هزینه‌های ساخت و ساز از یک سو و کاهش قدرت خرید از سوی دیگر است. این مسئله سبب کاهش حاشیه سود ساخت برای سازنده‌ها و افزایش مدت انتظار فروش واحدهای ساخته شده است. این موضوع انگیزه بسیاری از سازنده‌ها برای ساخت را کاهش داده است. به عنوان مثال، طی نه ماهه نخست سال ۱۳۹۹، شاخص قیمت مصالح ساختمانی ۱۱۵,۲ درصد و شاخص قیمت خدمات ساختمانی ۵۸,۲ درصد رشد کرده است، در حالی که طی این مدت قیمت متوسط مسکن در تهران ۸۶ درصد رشد داشته است.

نمودار ۱۳- متوسط قیمت مسکن و تعداد معاملات در شهر تهران

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.

عقب ماندگی مداوم رشد قیمت مسکن از هزینه‌های ساخت، موجب کاهش تولید مسکن در کنار افت کیفیت ساخت و در نتیجه کاهش عمر واحدهای ساخته شده است. در نمودار زیر ملاحظه می‌گردد که با وجود اینکه شاخص اولیه بهای مصالح، خدمات و قیمت مسکن در سال ۱۳۹۵ در یک سطح بوده، اما در سال ۱۳۹۹ قیمت مسکن از دو شاخص دیگر بالاتر رفته و رشد قیمت مصالح نیز به مراتب بالاتر از رشد خدمات ساخت (هزینه کارگر و ...) بوده است.

با توجه به نمودار زیر، سهم بخش ساختمان و مسکن از کل تسهیلات پرداختی در طول سال‌های اخیر به جز سال ۹۷ همواره روند نزولی داشته است به گونه‌ای که این نسبت از ۱۲,۲ درصد در سال ۹۲ به ۵,۶ درصد در سال ۹۹ کاهش پیدا کرده است.

نمودار ۱۴- سهم بخش ساختمان و مسکن از تسهیلات جدید شبکه بانکی

ماخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا.

۱-۱-۵- بخش خدمات

رشد این بخش وابستگی بالایی به رشد سایر بخش‌های اقتصادی دارد. رشد این بخش از پاییز ۹۷ تا اسفند ۹۹ (به جز پاییز ۹۸ و تابستان و پاییز ۹۹) منفی بوده است. عمده‌ترین زیربخش‌های منفی کننده این بخش مربوط به عمده فروشی و خرده فروشی و امور عمومی بوده‌اند که می‌تواند ناشی از کاهش قدرت خرید خانوارها، کاهش مصرف خصوصی و رشد منفی هزینه‌های جاری دولت (به قیمت ثابت) به دلیل کاهش درآمدهای نفتی دولت بوده است. نکته‌ای که باید در این بخش بیان شود مثبت شدن رشد بخش بازرگانی، رستوران و هتلداری به دلیل کاهش اثرات کرونا در بخش خدمات است.

جدول ۵- رشد تولید ناخالص داخلی بخش خدمات به تفکیک فعالیت‌های اقتصادی طی ۱۳۹۸-۱۳۹۹

فعالیت های اقتصادی	۱۳۹۸	۱۳۹۹	سهم از کل اقتصاد
بازرگانی، رستوران و هتلداری	-۰,۳	۰,۲	۱۵,۷
حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	۰,۷	۰,۴	۱۳,۲
خدمات موسسات پولی و مالی	۰,۱	۰,۱	۳,۵
خدمات مستغلات، حرفه‌ای و تخصصی	۰,۳	۰,۳	۱۲,۳
خدمات عمومی	-۰,۸	-۰,۸	۸,۵
خدمات اجتماعی، شخصی و خانگی	-۰,۲	-۰,۲	۲,۵

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.

رشد بخش بازرگانی طی تابستان ۹۷ تا تابستان ۹۹ منفی بوده است. بخش بازرگانی بیشترین سهم را در بخش خدمات دارد؛ به طوری که ۱۵,۷ درصد از کل اقتصاد ایران را شکل می‌دهد که حتی بیشتر از کل بخش ساختمان و بخش نفت می‌باشد. دو عامل کلیدی موثر بر اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۹ (ویروس کرونا و تحریم‌ها) بر این بخش موثر هستند، به طوری که شیوع ویروس کرونا منجر به کاهش فعالیت رستوران‌ها و هتل‌ها شده و تحریم‌ها نیز در کنار شیوع ویروس کرونا، منجر به کاهش فعالیت‌های بازرگانی شده است. البته همانطور که اشاره شد با کاهش محدودیت‌های ناشی از کرونا و عادی شدن آن در میان مردم، به تدریج شاهد رشد مثبت در این بخش بوده‌ایم.

ملاحظه می‌گردد که علاوه بر بخش بازرگانی (بازرگانی داخلی عمدتاً شامل اصناف)، دومین زیربخش خدمات یعنی حمل و نقل بیشترین آسیب را از شیوع ویروس کرونا دیده است؛ به طوری که رشد ۰,۷ درصدی این زیربخش در پایان سال ۱۳۹۸ به رشد ۰,۴ درصدی در پایان سال ۹۹ کاهش یافته است.

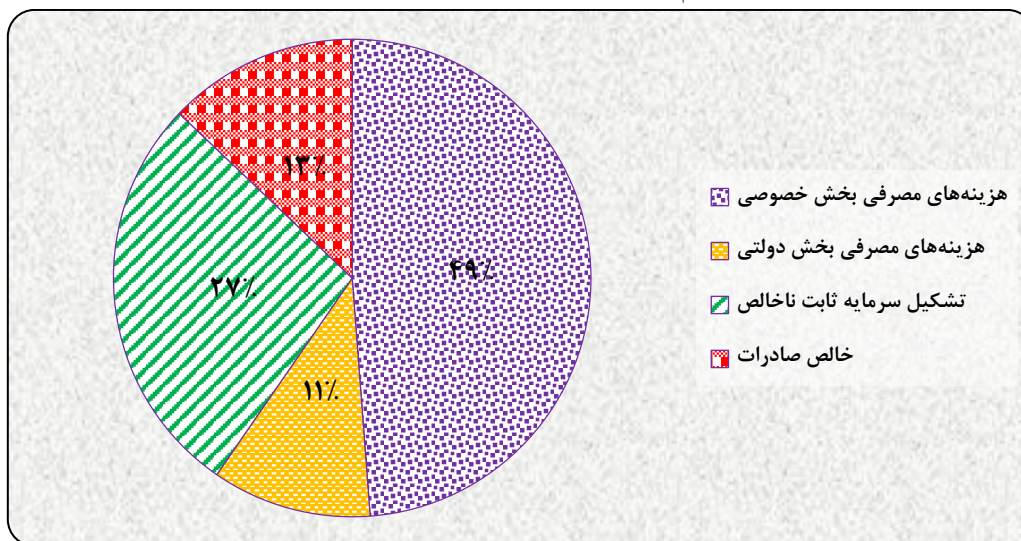
خدمات موسسات مالی و پولی نیز رشد معناداری را در یکساله گذشته نداشته‌اند. همچنین خدمات عمومی دربرگیرنده مجموعه خدمات شامل امور عمومی، دفاع، امنیت و نظم عمومی، آموزش و پرورش، بهداشت و غیره

است. این زیربخش در پایان هر دو سال ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ با رشد ۰٫۸٪ - روبه‌رو بوده است. عمده این خدمات از ناحیه بودجه دولت تأمین می‌گردد؛ لذا به نظر می‌رسد به دلیل محدودیت‌های بودجه، آرایه خدمات در این بخش‌ها نیز با مشکل مواجه شده است.

۱-۲- رشد اقتصادی از منظر هزینه

تولیدی که در اقتصاد شکل می‌گیرد، در نهایت منجر به درآمد برای عوامل تولید می‌شود و عوامل تولید نیز این درآمد را هزینه می‌کنند. این هزینه کرد را می‌توان در چهار دسته اصلی مصرف، سرمایه‌گذاری، مخارج دولت و خالص صادرات طبقه‌بندی کرد. در اقتصاد ایران، عمده هزینه کرد (قریب ۵۰ درصد) مربوط به بخش مصرف و است. مصرف توسط بخش خصوصی انجام می‌شود و ۷۰ درصد سرمایه‌گذاری نیز توسط بخش خصوصی صورت می‌گیرد.

نمودار ۱۵- سهم عمده‌ترین هزینه‌کنندگان در اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۹

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا.

تقریباً تمامی بخش‌های هزینه‌کردی از اواخر سال ۱۳۹۶ و خروج ترامپ از برجام، شاهد رشد منفی بوده‌اند. البته بخش سرمایه‌گذاری رشد منفی خود را از سال‌های قبل شروع کرده بود. حدود ۷۰ درصد از سرمایه‌گذاری توسط

بخش خصوصی انجام می‌شود که ۶۰ درصد از آن در بخش ساختمان است و سهم سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات روز به روز در حال کاهش است. این موضوع نشانگر وضعیت نامناسب صنعت و عدم سوددهی قابل قبول در این بخش است؛ لذا باید در ارایه تسهیلات به بخش سرمایه‌گذاری، به ویژه سرمایه‌گذاری در بخش ماشین‌آلات دقت بالایی صورت گیرد. همچنین بدلیل رفتار بی‌ثبات ارقام فصلی در بخش سرمایه‌گذاری، ریسک تسهیلات‌دهی به این بخش بالا ارزیابی می‌گردد. البته سرمایه‌گذاری دولت در بخش ساختمان نیز در سال‌های اخیر (پس از ۱۳۹۷) به شدت کاهش داشته است.

جدول ۶- تولید ناخالص داخلی بر حسب هزینه نهایی (به قیمت ثابت ۱۳۹۰) طی ۱۳۹۵ الی ۱۳۹۸

خالص صادرات	مخارج دولت	سرمایه‌گذاری			مصرف	سال/بخش
		کل	دولتی	خصوصی		
۱,۴۱۹	۶۷۰	۱,۱۶۸	۳۷۴	۷۹۴	۲,۷۲۳	۱۳۹۵
۱,۱۸۴	۶۹۶	۱,۱۸۴	۳۷۷	۸۰۷	۲,۷۹۱	۱۳۹۶
۱,۳۱۸	۶۷۶	۱,۰۳۸	۲۸۵	۷۵۳	۲,۷۱۷	۱۳۹۷
۹۶۳	۶۳۶	۹۷۶	۲۲۰	۷۵۷	۲,۵۰۸	۱۳۹۸
۹۸۰	۶۲۱	۱,۰۰۱	۱۶۶	۸۳۶	۲,۴۹۸	۱۳۹۹

ماخذ: بانک مرکزی ج.ا.

کاهش مصرف بخش خصوصی، ناشی از کاهش قدرت خرید جامعه است؛ چراکه افزایش هزینه به نسبت بیشتر از افزایش حقوق و دستمزد بوده است. ارایه تسهیلات به بخش خرید از این جنبه که این بخش رفتار سینوسی نداشته و به نسبت ثبات بیشتری دارد، می‌تواند مورد توجه قرار گیرد، ولی باید در نظر داشت که قدرت خرید جامعه روز به روز در حال کاهش است.

جدول ۷- رشد بخش‌های مختلف مخارج اقتصاد- درصد

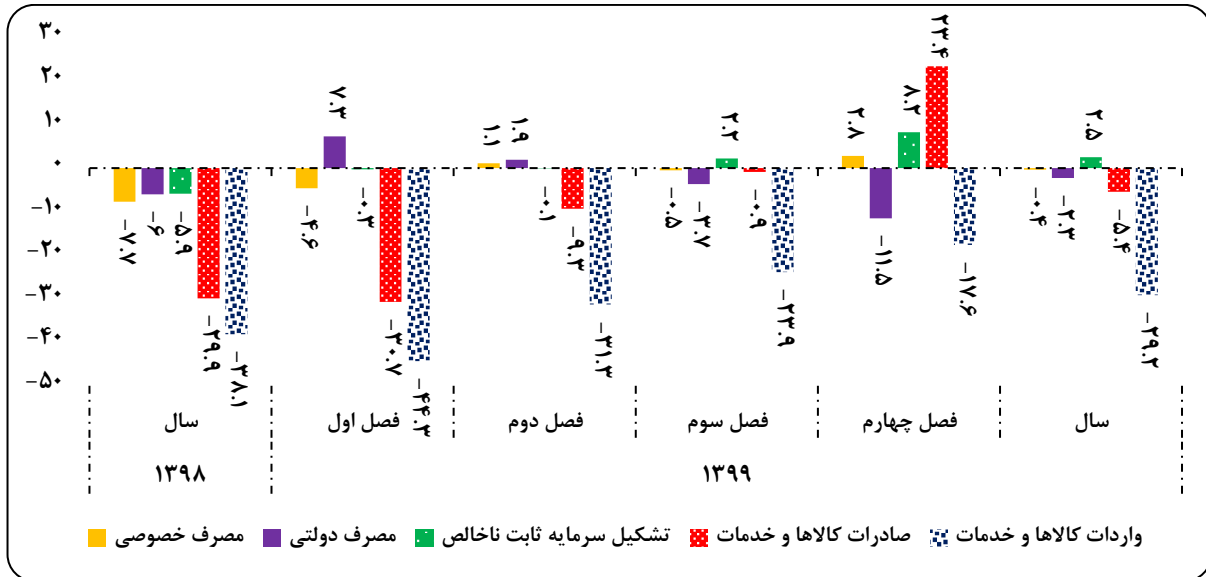
۱۳۹۹					۱۳۹۸	به قیمت‌های ثابت سال ۹۰
سال	فصل چهارم	فصل سوم	فصل دوم	فصل اول	سال	
-۰,۴	۲,۸	-۰,۵	۱,۱	-۴,۶	-۷,۷	مصرف خصوصی
-۲,۳	-۱۱,۵	-۳,۷	۱,۹	۷,۳	-۶	مصرف دولتی
۲,۵	۸,۲	۲,۲	-۰,۱	-۰,۳	-۵,۹	تشکیل سرمایه ثابت ناخالص
-۵,۴	۲۳,۴	-۰,۹	-۹,۳	-۳۰,۷	-۲۹,۹	صادرات کالاها و خدمات
-۲۹,۲	-۱۷,۶	-۲۳,۹	-۳۱,۳	-۴۴,۳	-۳۸,۱	واردات کالاها و خدمات

ماخذ: بانک مرکزی ج.ا.

مخارج دولت از پاییز ۹۷ تا انتهای ۹۸ رشد منفی را تجربه کرده، ولی در دو فصل ابتدایی ۹۹ رشد مثبت داشته اما مجدداً در دو فصل پایانی ۹۹، رشد مخارج دولت منفی شده است. این در حالی است که صادرات و واردات از اواخر ۱۳۹۶ و همزمان با خروج ترامپ از برجام، رشد منفی خود را آغاز کرده و تا شش ماهه ۹۹ رشد منفی را تجربه کرده است؛ در فصل چهارم سال ۹۹ صادرات کالا و خدمات رشد مثبت شدید را تجربه کرده که همین امر باعث تقلیل رشد شدید منفی صادرات در سال ۹۹ شده است. با توجه به موانع صادرات، ارایه تسهیلات به این بخش بسیار پرریسک ارزیابی می‌شود و توصیه می‌شود تنها در صورت ارایه ضمانت‌نامه‌های صادراتی، تسهیلات به این بخش تخصیص یابد.

نمودار ۱۶- رشد تولید ناخالص داخلی بر حسب هزینه نهایی (به قیمت ثابت)

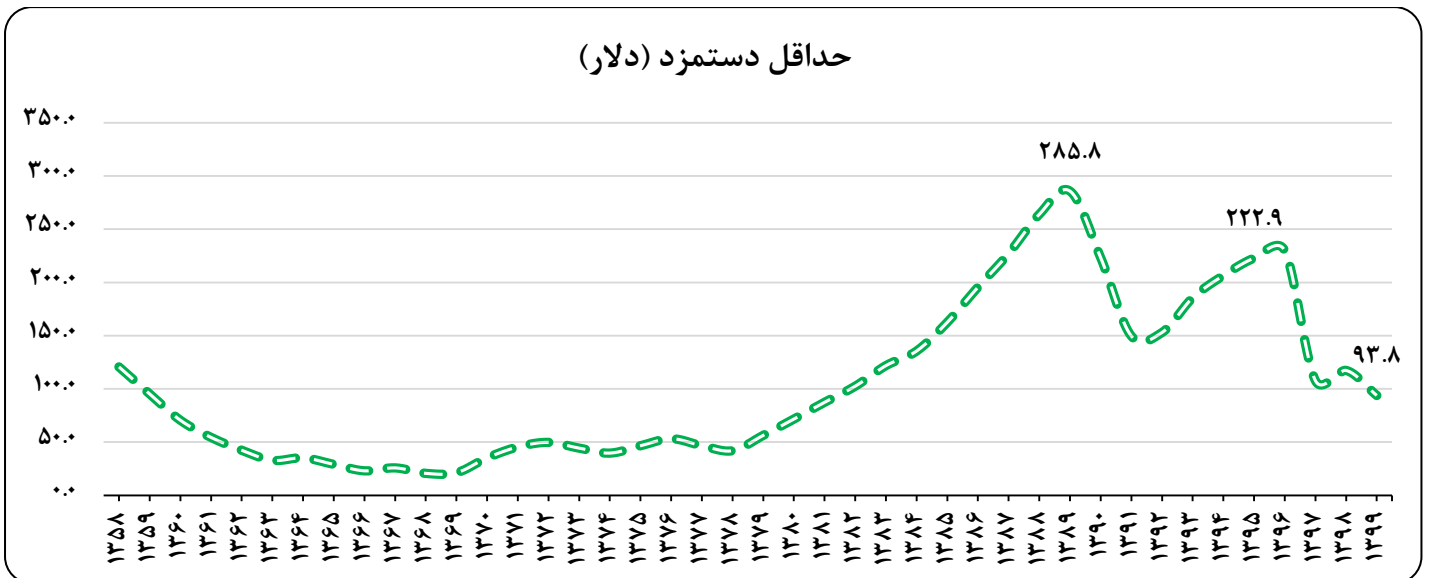
مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.

۱-۲-۱- مصرف

کاهش قدرت خرید مردم ایران در نمودار ۱۷ کاملاً مشهود است. این کاهش شدید از سال ۲۰۱۱ شروع شد و تا ۲۰۲۰ با شیب تندی ادامه داشته است؛ هرچند که در برهه‌ای طی سال‌های ۱۳۹۳ الی ۱۳۹۶ (دوره مذاکرات و اجرای برجام) قدری بهبود یافت. این افت به حدی بوده که سرانه مصرف ایران به سطوح دوران جنگ تحمیلی رسیده است. تنها در سه سال اخیر، سرانه مصرف خانوار با کاهش ۶۹ درصدی از ۳۳۷۰ دلار به ۱۴۰۰ دلار تنزل یافته است. همچنین پیش‌بینی می‌شود که این عدد برای سال ۲۰۲۱ به ۱۰۹۸ دلار کاهش یابد.

نمودار ۱۸- حداقل دستمزد و مزایای قانونی نیروی کار بر حسب دلار (حقیقی)

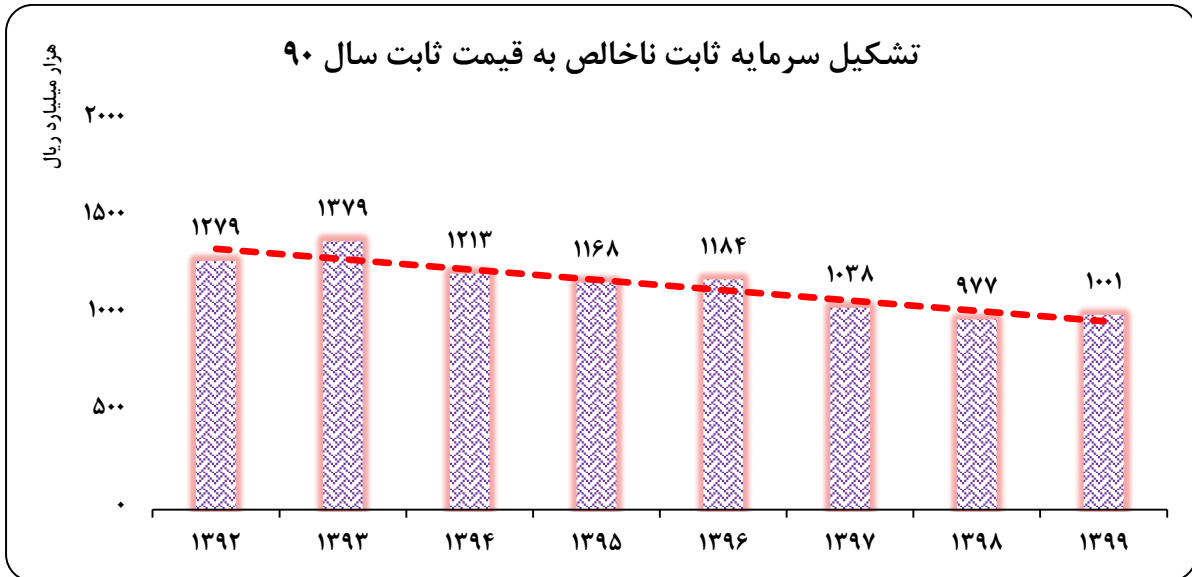

مأخذ: بر اساس تحلیل روی داده‌های بانک مرکزی ج.ا.ا.

۱-۲-۲- سرمایه گذاری

وضعیت سرمایه گذاری در اقتصاد ایران به شدت نگران کننده است. نمودار ۱۹ نشان می‌دهد که طی یک دهه اخیر، میزان سرمایه گذاری در اقتصاد ایران همواره رشد منفی داشته است. فرار سرمایه از کشور، نامساعد بودن فضای کسب و کار، نااطمینانی از نرخ ارز و تورم بالا از عمده ترین دلایل کاهش سرمایه گذاری در کشور است.

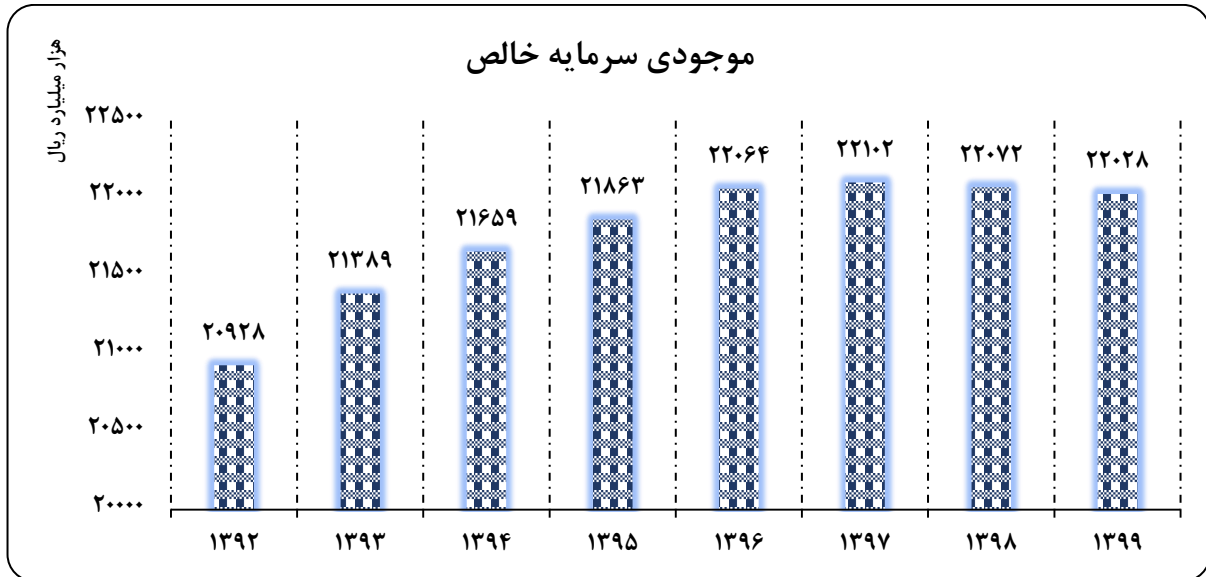
نمودار ۱۹- تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ - هزار میلیارد ریال

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا.

نمودار ۲۰ نشان می‌دهد که کاهش سرمایه‌گذاری به حدی رسیده که حتی کفاف پوشش استهلاک سرمایه را نمی‌دهد؛ به طوری که در سال ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹، موجودی سرمایه برای نخستین بار در اقتصاد ایران کاهش پیدا کرده است.

نمودار ۲۰- موجودی سرمایه به قیمت ثابت طی یک دهه اخیر - هزار میلیارد ریال

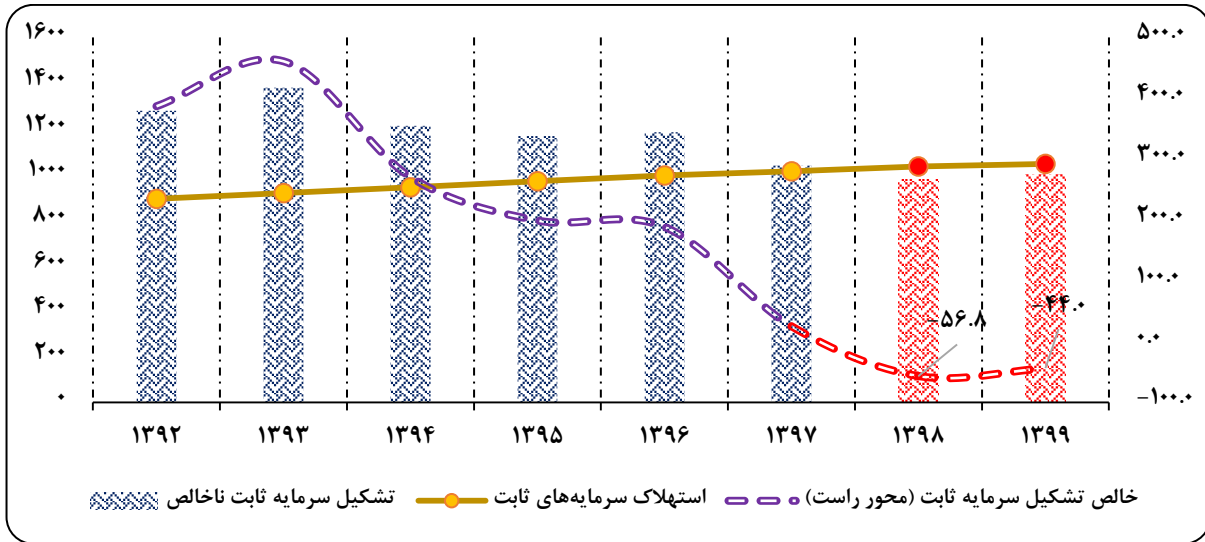

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا.

براساس نمودار ۲۱، در اقتصاد ایران برای اولین بار در سال‌های ۹۸ و ۹۹ نرخ استهلاک سرمایه‌های ثابت از نرخ تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بیشتر شده است؛ در واقع برای دو سال خالص تشکیل سرمایه ثابت منفی بوده است. از این حالت به اسم تله فقر یاد می‌کنند که نشان می‌دهد سرمایه کشور در حال کاهش و روند فرسایشی را در پیش گرفته است. این نسبت از آنجا مهم است که نشان می‌دهد افق بلندمدت رشد اقتصادی کشور در سال‌های آتی منفی خواهد بود؛ به عبارت دیگر کشور سرمایه جدیدی ندارد که از قبل آن در آینده رشد اقتصادی داشته باشد.

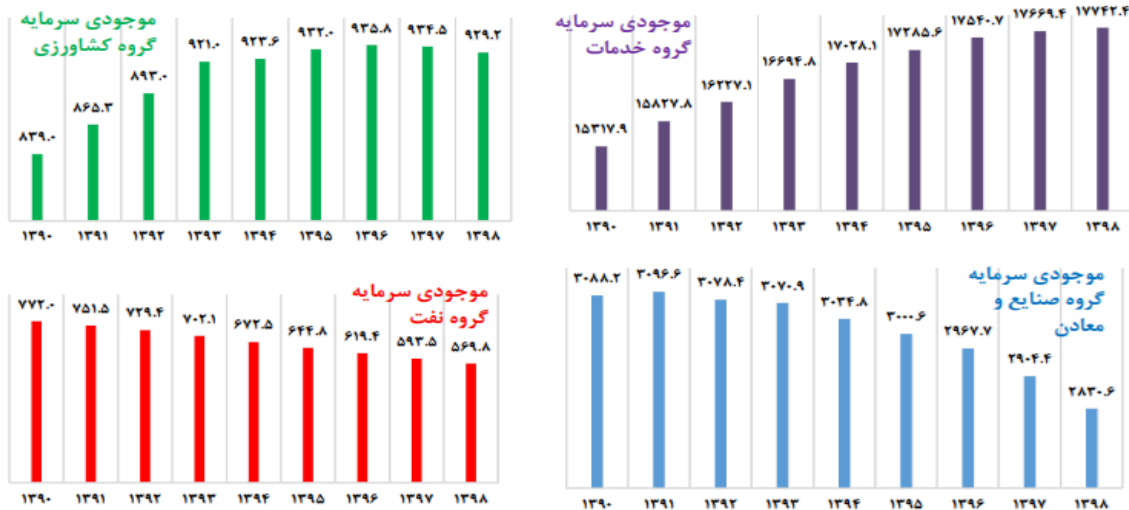

نمودار ۲۱- استهلاک و تشکیل سرمایه ثابت

عمده کاهش موجودی سرمایه در بخش صنعت و معدن و در بخش نفت بوده است (آمار به تفکیک بخش‌های مختلف تا سال ۹۸ در دسترس است).

نمودار ۲۲- موجودی سرمایه به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ به تفکیک بخش‌های اقتصادی- هزار میلیارد ریال

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.

هرچند بخش سرمایه گذاری سهمی کمتر از ۲۰ درصد از ارقام هزینه نهایی را دارد، اما باید توجه داشت که بخش سرمایه گذاری علاوه بر اینکه یکی از مولفه های رشد اقتصادی در وضعیت حال اقتصاد است، زمینه ساز رشد اقتصادی در ادوار آتی نیز خواهد بود. از این منظر، به شدت باید نگران رشدهای مستمر منفی این بخش از سال ۱۳۸۹ بود.

نمودار ۲۳- سرمایه گذاری به تفکیک بخش خصوصی و دولتی در سال ۱۳۹۹

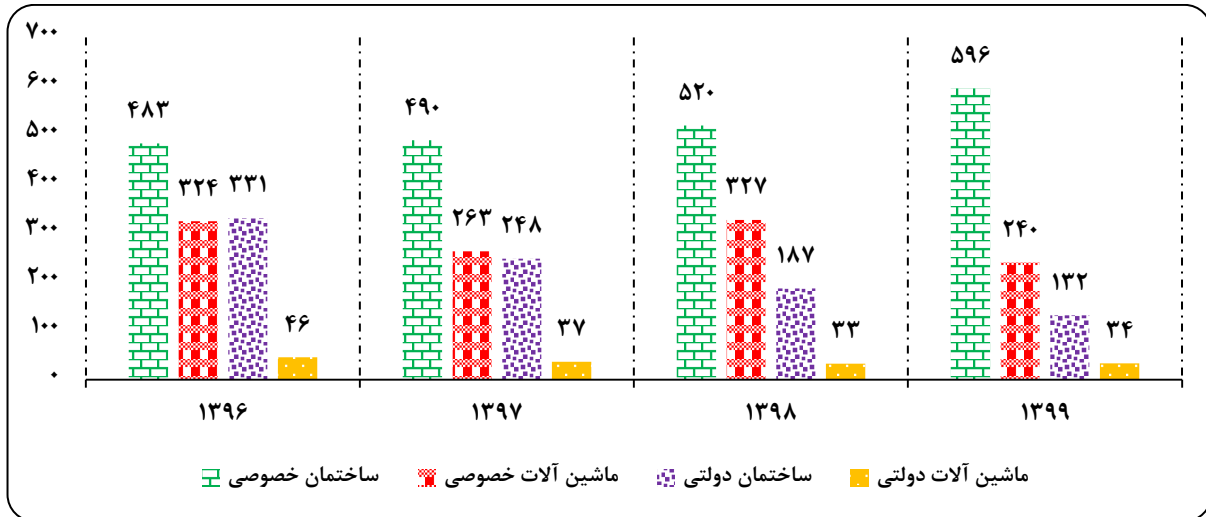

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا.

نمودار ۲۳ نشان می دهد که قریب ۸۳ درصد سرمایه گذاری توسط بخش خصوصی انجام می گیرد؛ البته پیش از این سهم سرمایه گذاری دولت بیشتر بود، اما با کاهش منابع مالی دولت پس از تحریم ها این سهم روز به روز در حال کاهش است. همچنین عمده سرمایه گذاری چه در بخش خصوصی و چه در بخش دولتی، مربوط به بخش ساختمان است که روز به روز در حال افزایش است.

نمودار ۲۴- سرمایه گذاری به تفکیک بخش خصوصی و دولتی طی سال‌های ۱۳۹۵ الی ۱۳۹۸

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا.

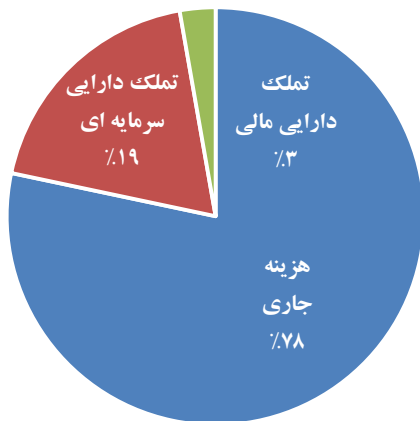
نمودار ۲۴ نشان می‌دهد که تنها سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در بخش ساختمان در سال‌های اخیر رشد واقعی تجربه کرده است، الباقی بخش‌ها همگی با رشد منفی مستمر مواجه بوده‌اند. عمده سرمایه‌گذاری در بخش ساختمان (بیش از ۹۰ درصد) در حوزه خدمات انجام می‌گیرد. همچنین ۵۰ درصد از سرمایه‌گذاری در ماشین-آلات در بخش خدمات و ۴۰ درصد در بخش صنایع و معادن انجام می‌گیرد.

۱-۲-۳- مخارج دولت

مخارج دولت در سه بخش کلی هزینه‌های جاری (عمدتاً حقوق و دستمزد کارکنان)، تملک دارایی‌های سرمایه-ای (خرید زمین، ساختمان، ماشین‌آلات و غیره) و تملک دارایی‌های مالی (پرداخت تعهدات اوراق سررسید شده) قابل دسته‌بندی است. نمودار ۲۵ نشان می‌دهد که ۷۲ درصد از هزینه‌های دولت، مربوط به هزینه‌های جاری است که عمدتاً حقوق و دستمزد کارکنان دولت و کمک به صندوق‌های بازنشستگی می‌باشد که طی یک روند صعودی و تدریجی در حال افزایش است. همچنین تملک دارایی‌های مالی که عمده قلم آن بازخرید اوراق است بیش از هزینه عمرانی بودجه می‌باشد. مقایسه بودجه با سال ۱۳۸۰ نشان می‌دهد که بخش بیشتری از هزینه‌های

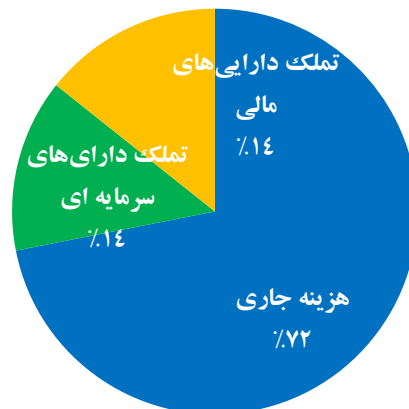
غیر جاری صرف اوراق سررسید شده می شود، چرا که در گذشته به دلیل کفایت بودجه نفت، دولت اوراق چندانی منتشر نکرده بود، اما در سال های اخیر دولت مجبور به انتشار گسترده اوراق شده، به طوری که سهم کسب درآمد از این اوراق از فروش نفت نیز بیشتر شده است. این امر سبب شده هر ساله سهم بیشتری از هزینه های غیر جاری صرف تملک این اوراق شود.

نمودار ۲۶- سهم اجزای هزینه دولت در سال ۱۳۸۰

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا

نمودار ۲۵- سهم اجزای هزینه دولت براساس قانون بودجه ۱۴۰۰

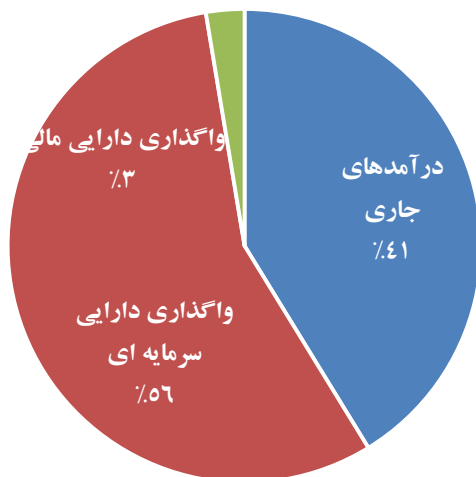

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا

افزایش مداوم هزینه های جاری (بدلیل افزایش کارکنان و افزایش سالانه دستمزد ایشان) از یک سو و کاهش درآمدهای نفتی از سوی دیگر، سبب شده مخارج دولت طی سال های اخیر منقبض شود. بودجه دولت به نرخ ثابت (حقیقی) تنها طی دو سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ قریب ۱۰ درصد کوچکتر شده است. اثر این کاهش هزینه کرد دولت در تمامی بخش های اقتصادی به ویژه بخش های مرتبط با پیمانکاری و ساخت راه، جاده و ابنیه عمومی قابل مشاهده است. البته بر طبق گزارش های ۱۳۹۹، شاهد رشد جزئی در هزینه کردهای دولت هستیم.

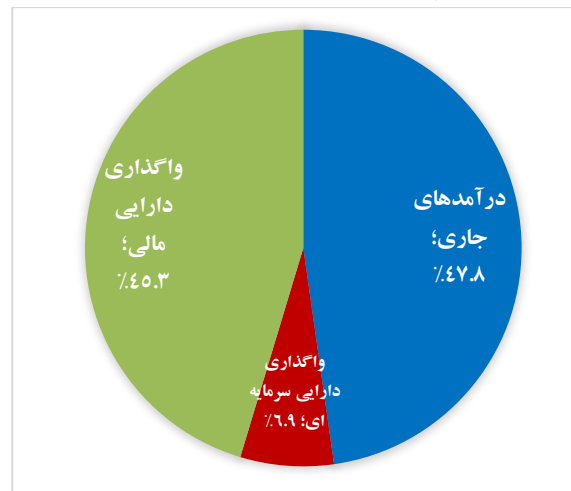
بررسی بخش درآمدی بودجه نشان می‌دهد که در آینده نیز مخارج دولت با کاهش مواجه خواهد شد. سهم درآمدی دولت از واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای (فروش نفت، سهام و غیره) از ۵۶ درصد در سال ۱۳۸۰ به ۶,۹ درصد در سال ۹۹ کاهش یافته است. دولت تلاش کرده بخشی از این کاهش را با افزایش سهم فروش دارایی‌های مالی (انتشار اوراق) از ۳ درصد در سال ۱۳۸۰ به ۴۵,۳ درصد در سال ۱۳۹۹ جبران نماید. همچنین فشار دولت بر کسب و کارها برای افزایش درآمدهای مالیاتی بیشتر شده است. از این تحلیل می‌توان نتیجه گرفت که در صورت تداوم وضع موجود، دولت هر ساله مجبور به انتشار حجم بیشتری از اوراق خواهد شد و در برخی اوقات همچون اواخر سال که نیازمند منابع عظیمی جهت پرداخت عیدی به کارکنان دولتی است، حراج‌های قابل توجهی در این اوراق خواهد داشت که فرصت مناسبی برای بانک خواهد بود. لذا توصیه می‌شود دستور خریدهای اوراق بیشتر با رویکرد رصد وضعیت مالی دولت و بر اساس حراج‌های آخر سال تنظیم شود. طرح‌های تشویقی تجهیز منابع در پایان سال با هدف شرکت در این حراج‌های جذاب یکی از راهکارهای مناسب برای افزایش سودآوری بانک هاست.

نمودار ۲۸- سهم اجزای درآمدی دولت در بودجه در سال ۱۳۸۰

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا

نمودار ۲۷- سهم اجزای درآمدی دولت در بودجه در سال ۱۳۹۹

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا

جدول ۸ تصویری از وضعیت مالی دولت در سال ۱۴۰۰ را نشان می‌دهد. ملاحظه می‌شود که انتشار اوراق به یکی از اصلی‌ترین منابع درآمدی دولت تبدیل شده است. نکته قابل توجه در بودجه ۱۴۰۰ افزایش منابع حاصل از نفت و فرآورده‌های نفتی بیش از درآمد مالیاتی است که با توجه به وضعیت تحریم‌ها، تامین این منبع دور از انتظار است و احتمالاً تبدیل به کسری بودجه و پولی شدن آن می‌شود.

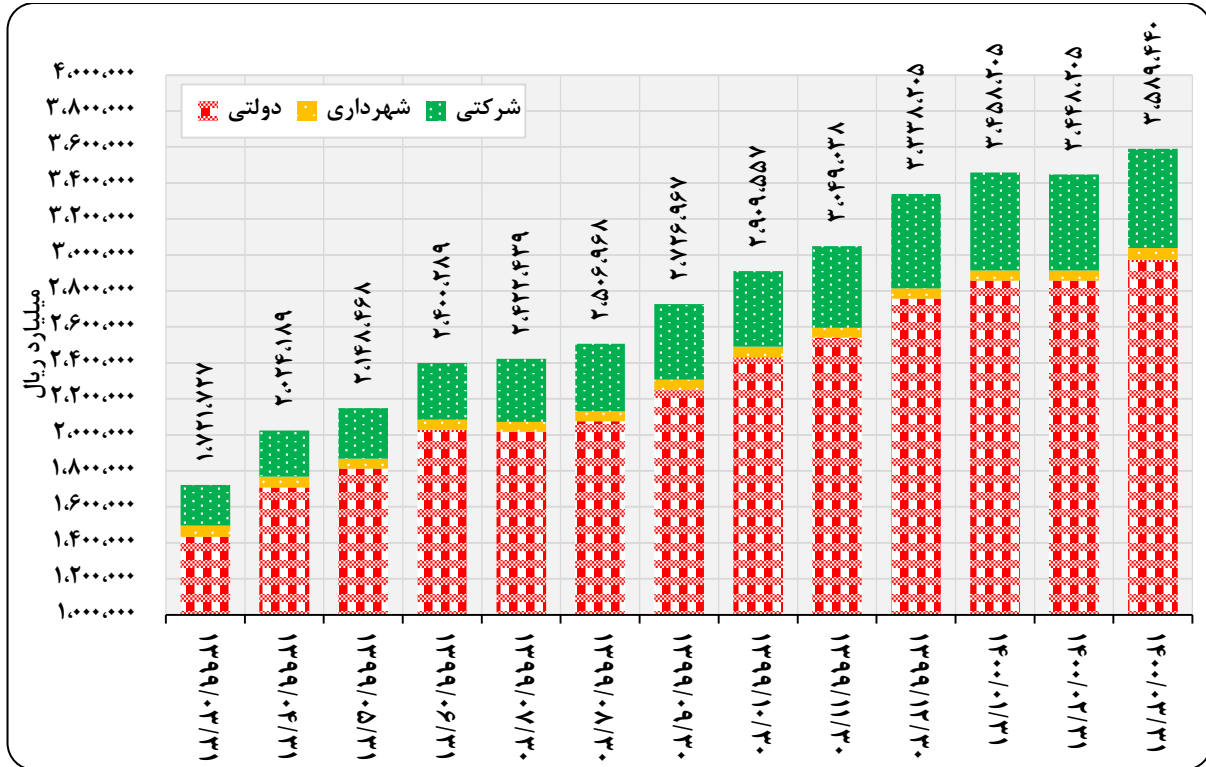
جدول ۸- قانون بودجه ۱۴۰۰

بودجه ۱۴۰۰	مصارف (پرداخت‌ها) (هزار میلیارد تومان)	بودجه ۱۴۰۰	منابع (دریافت‌ها) (هزار میلیارد تومان)
۹۱۸	اعتبارات هزینه‌ای	۳۲۵	سازمان امور مالیاتی
۱۷۶	تملك دارایی‌های سرمایه‌ای	۵۵	سایر درآمدها
۱۸۲	تملك دارایی‌های مالی	۳۴۹	منابع حاصل از نفت و فرآورده‌های نفتی
۱۲۷۷	جمع منابع	۴۵	اموال دولتی (مولدسازی)
		۱۳۲	اسناد خزانه
		۲۵۵	خصوصی‌سازی
		۳۶	صندوق توسعه ملی
		۱۲۷۷	جمع منابع

ماخذ: قانون بودجه ۱۴۰۰

با توجه به اهمیت بحث واگذاری دارایی‌های مالی برای بانک‌ها، نمودار ۲۹ وضعیت انتشار این اوراق را نشان می‌دهد. دولت توانسته است تا خرداد ۱۴۰۰ جمعاً بیش از ۲۹۷ هزار میلیارد تومان اوراق منتشر نماید (رشد بیش از ۱۰۰ درصد نسبت به سال ۱۳۹۸).

نمودار ۲۹- روند یکساله ارزش مانده اوراق بدهی منتشره به تفکیک ماهیت ناشر

مأخذ: اداره نظارت بر انتشار و ثبت اوراق بدهی سازمان بورس

از میزان اوراق منتشره براساس جدول ۹ در خردادماه ۱۴۰۰ قریب ۱۰ هزار میلیارد تومان اسناد خزانه اسلامی و حدود ۲,۷ هزار میلیارد تومان هم اوراق مرابحه فروخته شده است. در کنار این، شهرداری‌ها در خردادماه سال ۱۴۰۰ حدود ۶۱۰ میلیارد تومان اوراق مشارکت منتشر کرده‌اند. در مجموع در خرداد ۱۴۰۰ حدود ۱۵ هزار میلیارد تومان اوراق مختلف فروخته شده است.

جدول ۹- حجم اوراق بدهی به تفکیک نوع اوراق و نهاد منتشر کننده تا پایان خردادماه ۱۴۰۰- میلیارد ریال

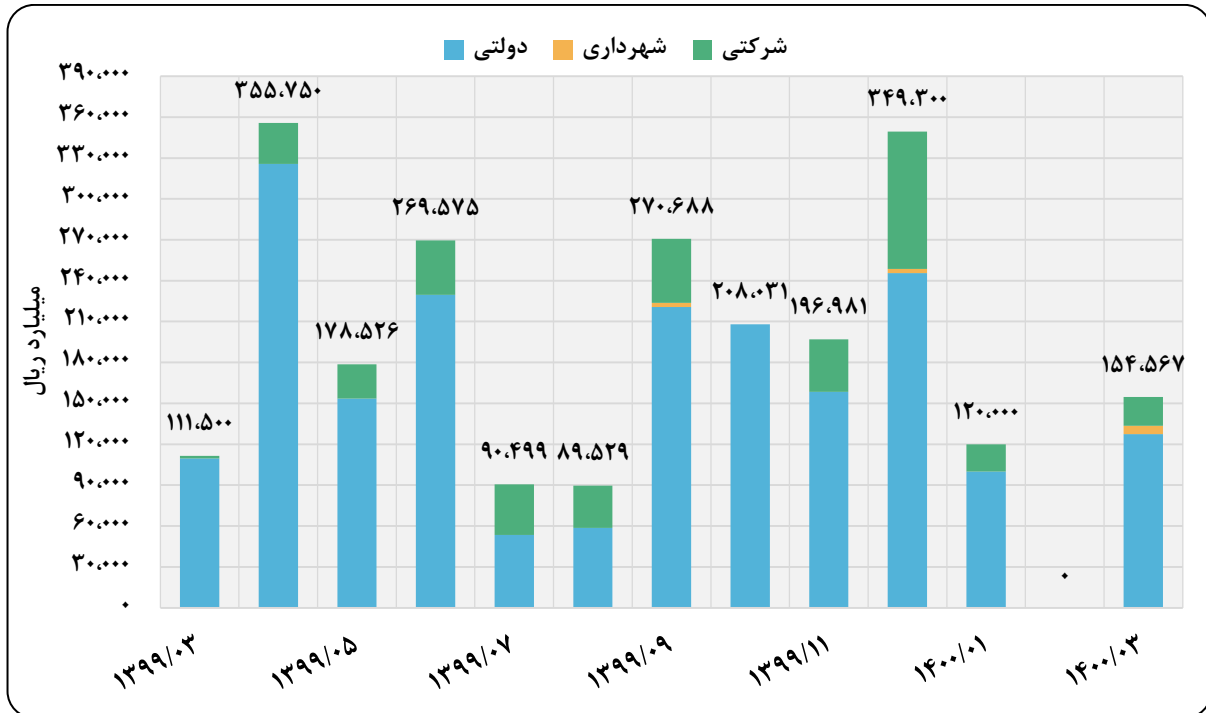
۱۴۰۰/۰۳	۱۴۰۰/۰۲	۱۴۰۰/۰۱	۱۳۹۹/۱۲	۱۳۹۹/۱۱	۱۳۹۹/۱۰	
۱۲۷،۴۶۷	۰	۱۰۰،۰۰۰	۲۴۵،۶۶۰	۱۵۸،۴۸۱	۲۰۸،۰۳۱	دولتی
۱۰۰،۰۰۰		۱۰۰،۰۰۰		۵۰،۰۰۰	۹۰،۰۰۰	اسناد خزانه اسلامی
			۲۲،۰۰۰		۶،۵۷۹	اوراق سلف موازی استاندارد
						اوراق مشارکت
۲۷،۴۶۷			۱۷۳،۶۶۰	۱۰۸،۴۸۱	۱۱۱،۴۵۲	اوراق مرابحه
			۵۰،۰۰۰			اوراق منفعت
۶،۱۰۰	۰	۰	۳،۰۰۰	۰	۰	شهرداری
۶،۱۰۰			۳،۰۰۰			اوراق مشارکت
۲۱،۰۰۰	۰	۲۰،۰۰۰	۱۰۰،۶۴۰	۳۸،۵۰۰	۰	غیر دولتی
۱۳،۵۰۰		۱۰،۰۰۰	۳۰،۶۴۰	۳۷،۰۰۰		اوراق اجاره
۱،۰۰۰						اوراق خرید دین
						اوراق رهنی
۱،۵۰۰			۷۰،۰۰۰	۵۰۰		اوراق سلف موازی استاندارد
۵،۰۰۰		۱۰،۰۰۰		۱،۰۰۰		اوراق مرابحه
						اوراق مشارکت
						اوراق منفعت
۱۵۴،۵۶۷	۰	۱۲۰،۰۰۰	۳۴۹،۳۰۰	۱۹۶،۹۸۱	۲۰۸،۰۳۱	مجموع

مأخذ: اداره نظارت بر انتشار و ثبت اوراق بدهی سازمان بورس

البته اخیراً دولت با توجه به ناهمترایی سررسید اوراق منتشره قبلی، تلاش دارد انتشار اوراق در ماه‌های میانی سال را به نحوی تنظیم کند که این ناترازی از بین برود. به عنوان مثال، در نمودار ۳۰ مشخص می‌شود دلیل این امر، انتشار اوراق جدید برای تأمین مالی اوراق سررسید شده در تیرماه ۱۳۹۹ بوده که بیشتر از ماه‌های دیگر سال بوده است.

نمودار ۳۰- روند یکساله اوراق بدهی سررسید شده به تفکیک ناشر طی بهمن ۱۳۹۸ الی بهمن ۱۳۹۹

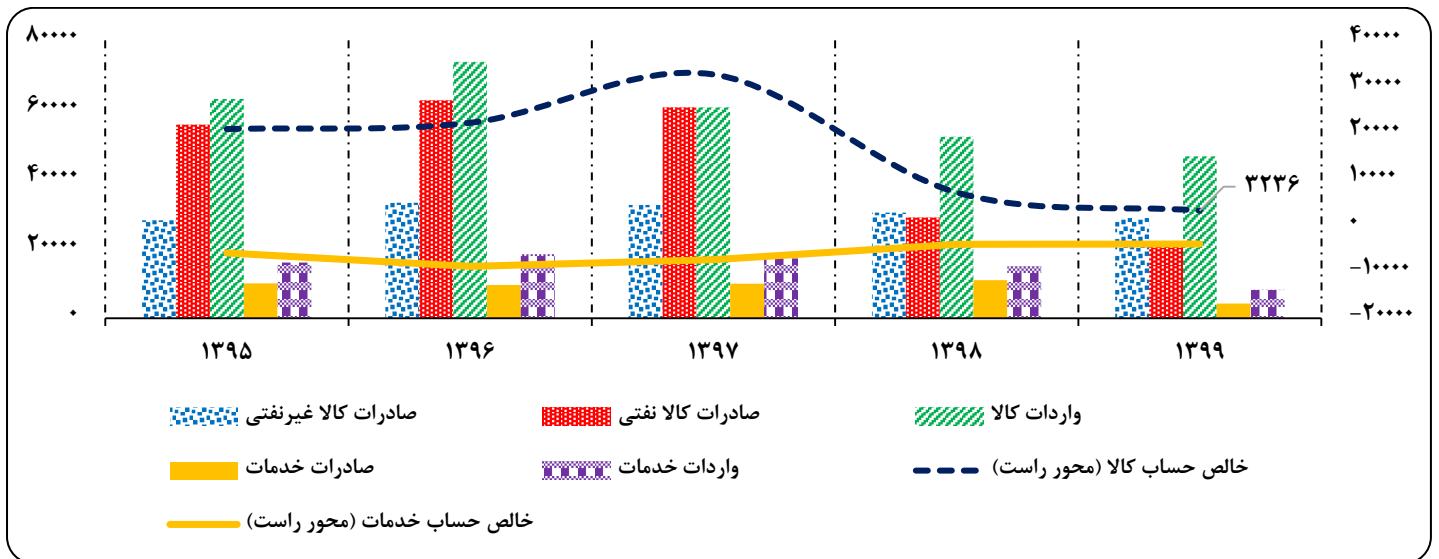
مأخذ: اداره نظارت بر انتشار و ثبت اوراق بدهی سازمان بورس

۱-۲-۴- تراز تجاری

در مجموع ۴ سال اخیر، خالص حساب جاری ایران (تفاضل صادرات کالا و خدمات از واردات آن) کمتر از یک دهم شده است. تنها در سال ۱۳۹۸، تراز این حساب یک هشتم شده است. در شش ماهه ۱۳۹۹ برای نخستین بار در سال‌های اخیر، تراز حساب جاری ایران منفی شده است؛ به طوری که خالص صادرات کالا که همواره مثبت بوده (بدلیل صادرات نفتی) به صفر میل کرده و نتوانسته خالص حساب خدمات را که اغلب منفی بوده، جبران نماید. هرچند با توجه به بهبود شرایط در نیمه دوم سال ۹۹ خالص حساب کالا مجدداً مثبت می‌شود. همچنین باید توجه داشت که خالص حساب خدمات نیز از مقادیر منفی به نزدیک صفر میل کرده که البته ناشی از موانع ارتباط با جهان (ناشی از تحریم‌ها) و کاهش نیاز به واردات خدمات (به ویژه خدمات فنی و مهندسی به

دلیل رکود در صنعت) بوده است. خالص حساب جاری که در شش ماهه ۱۳۹۸ بیش از ۴ میلیارد دلار بوده، در نیمه نخست ۱۳۹۹ به قریب منفی ۲ میلیارد دلار رسیده است که در انتهای سال ۹۹ با بهبود نسبی شرایط، خالص حساب جاری به منفی ۷۰۸ میلیون دلار کاهش پیدا کرده است.

نمودار ۳۱- ارزش صادرات و واردات کالا و خدمات و خالص هر یک طی دوره ۱۳۹۵ الی شش ماهه ۱۳۹۹

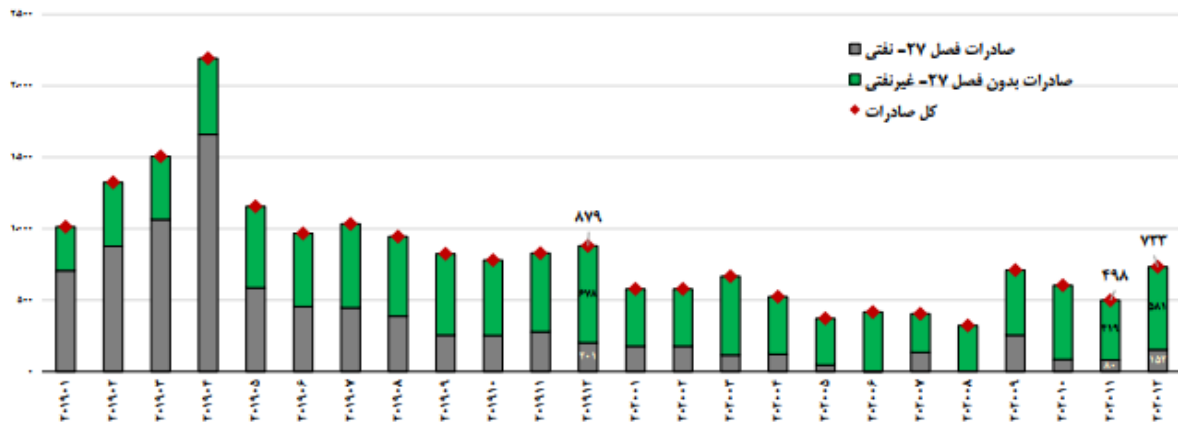

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا.

ارزش صادرات و واردات ایران در تمامی ماه‌های نیمه نخست سال ۱۳۹۹ رشد منفی را تجربه کرده است. ارزش تجارت کالایی ایران با عمده شرکای تجاری خود در حال کاهش است. البته در شش ماهه دوم سال ۹۹ نشانه‌هایی از افزایش جزئی صادرات ایران به کشورهای هم‌چون چین ملاحظه شده است که می‌تواند وضعیت بد تراز تجاری در سال ۱۳۹۹ را قدری بهبود بخشد.

نمودار ۳۲- روند ماهانه صادرات کالایی ایران به چین طی ۲۰۲۰-۲۰۱۹ میلیون دلار

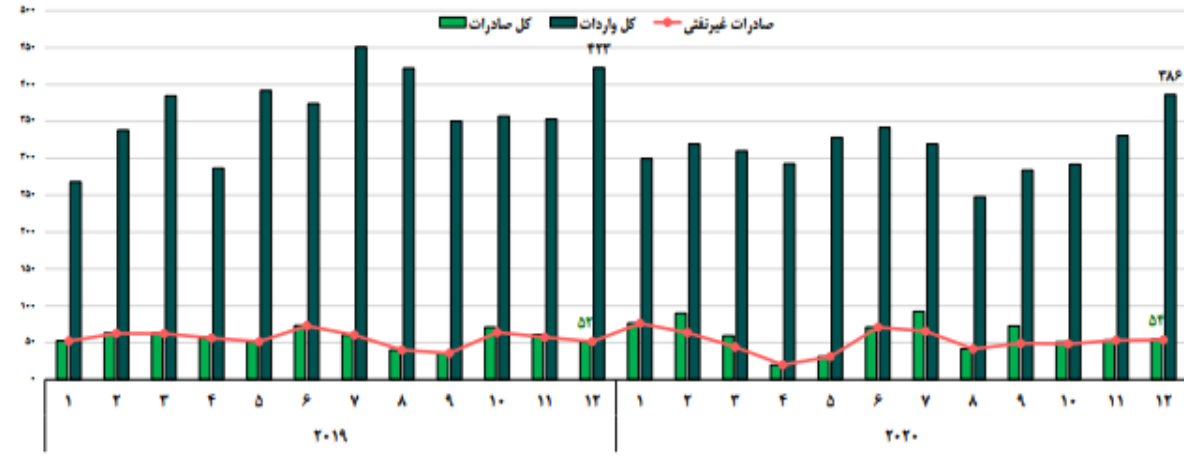

مأخذ: بانک جهانی

وضعیت تجارت کالایی با شرکای دست دوم ایران همچون اتحادیه اروپا، تغییر چندانی نداشته است. طی سال ۲۰۲۰، واردات ایران از اتحادیه اروپا ۳,۷ میلیارد یورو و صادرات به این منطقه تنها ۷۱۳ میلیون یورو بوده است؛ هرچند که همین صادرات اندک ۴,۸ درصد نسبت به سال قبل افزایش داشته و میزان واردات نیز ۱۴,۷ درصد کاهش داشته است. البته باید توجه داشت که ۸۷ درصد از کل صادرات ایران به این منطقه را صادرات غیرنفتی شکل می‌دهد که نسبت به سال قبل ۷,۴ درصد کاهش یافته است.

نمودار ۳۳- روند ماهانه تجارت کالایی ایران با اتحادیه اروپا (۲۷ کشور) - میلیون یورو

مأخذ: بانک جهانی

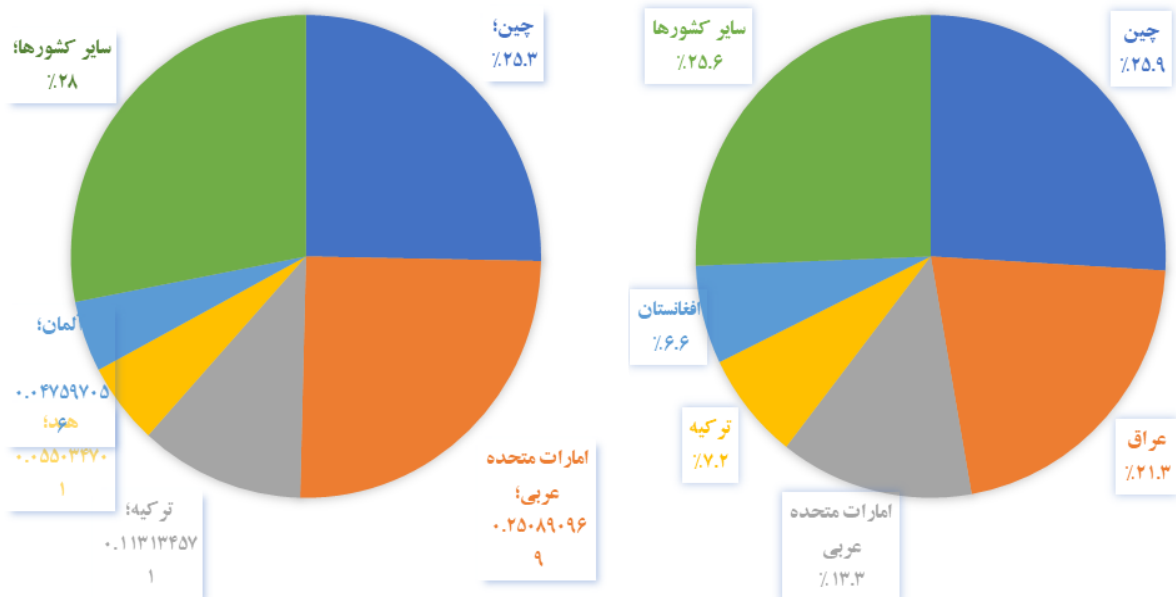
نکته قابل توجه آن است که ماهانه تا ۵۰۰ صادرکننده جدید به چرخه تجارت کشور اضافه شده است. می توان تحلیل کرد که کاهش ریسک های اقتصادی باعث شده تا تجار جدید پا به عرصه صادرات بگذارند. بیش از ۷۰ درصد تجارت کشورهای با چند کشور محدود چین، عراق، ترکیه، امارات، هند و افغانستان است. اقلام عمده وارداتی ایران ذرت دامی، برنج و گوشت همراه است. عمده اقلام صادراتی نیز گاز طبیعی، روغن های سبک و فرآورده های نفتی است. قریب به ۷۰ درصد واردات نیز مربوط به کالاهای واسطه ای است که نشان از وابستگی بالای تولید داخلی به اقلام وارداتی دارد و دلیل اصلی این امر، تکمیل نبودن زنجیره های ارزش در ایران است.

نمودار ۳۴- عمده کشورهای طرف تجاری ایران در سال ۱۳۹۹- درصد

کشورهای عمده طرف معامله واردات

کشورهای عمده مقصد صادرات

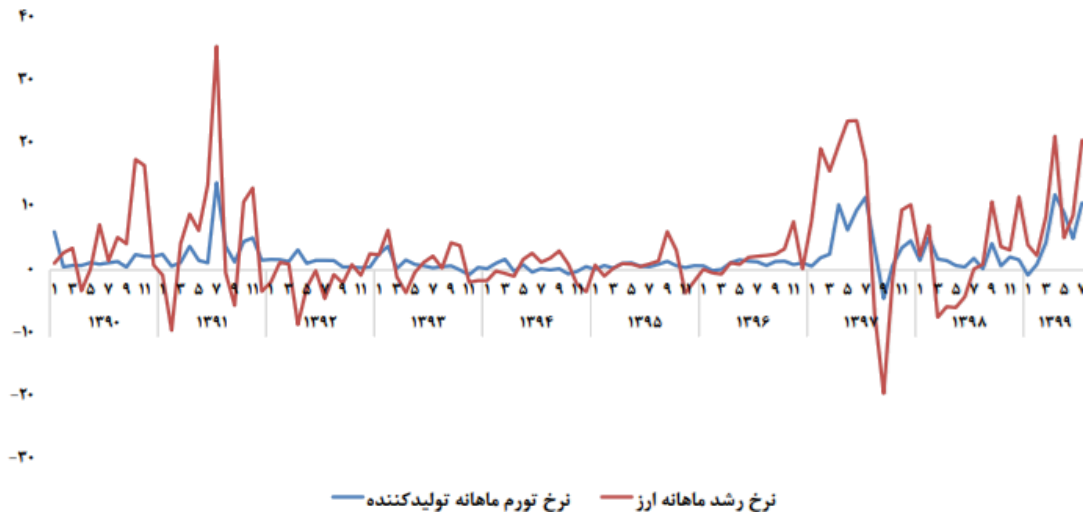

مأخذ: گمرک ج.ا.

البته باید توجه داشت که اثرگذاری بخش تجارت خارجی بسیار بیش از سهم قریب ۲۰ درصدی آن از تولید ناخالص داخلی است. به عنوان مثال، نتایج عملکرد این بخش در نرخ ارز تجلی پیدا می کند که خود یکی از عوامل کلیدی تعیین شرایط اقتصاد ایران است. نمودار ۳۷، پیروی بالای نرخ تورم تولیدکننده از نرخ ارز را نشان می دهد. ملاحظه می گردد که از سال ۱۳۹۷ هر دو نرخ نوسان بالایی داشته و از سال ۱۳۹۸ عمدتاً نوسان رو به بالا بوده است.

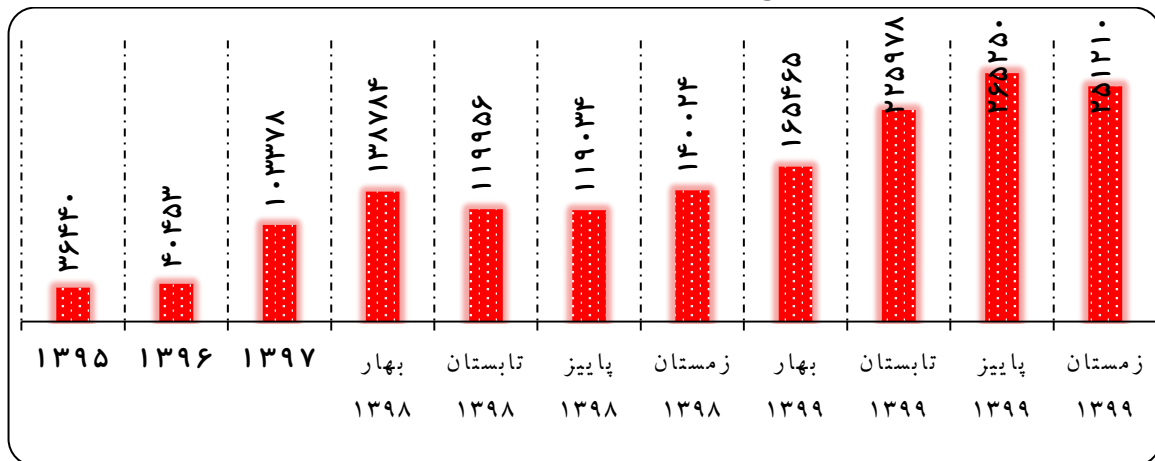
نمودار ۳۵- روند نرخ رشد نرخ ارز و نرخ تورم تولیدکننده در ایران طی یک دهه اخیر

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.

بدون در نظر گرفتن بهار ۱۳۹۸ و زمستان ۱۳۹۹، نرخ ارز طی پنج سال اخیر همواره روند افزایشی داشته و به ۶٫۸ برابر نرخ در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

نمودار ۳۶- نرخ ارز به قیمت فروش در بازار آزاد در دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۹- ریال

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.

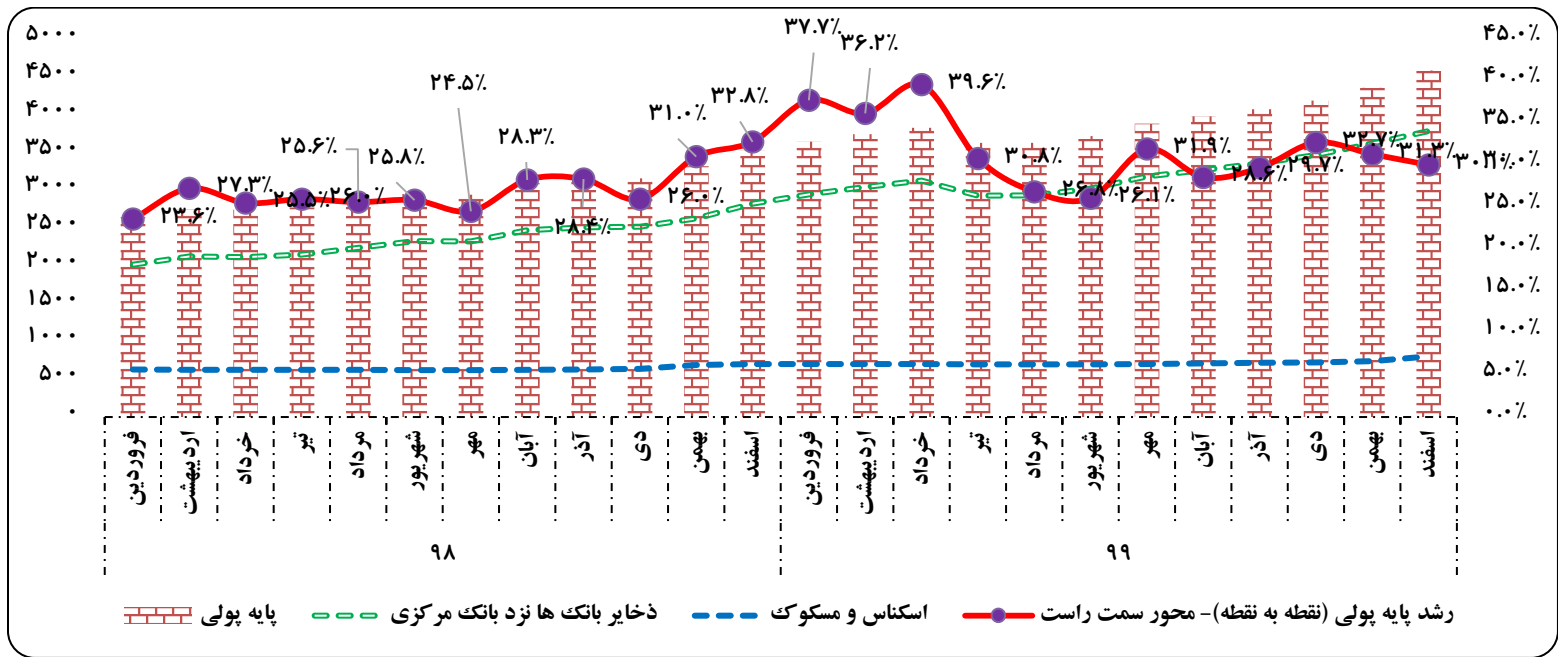
۲- بخش پولی و اعتباری

۲-۱- رشد پایه پولی (مصارف)

همان‌طور که در نمودار ۳۷۳۷ مشهود است، پایه پولی در طول سال ۹۹ روندهای متفاوتی را تجربه کرده است. بعد از رشد بسیار بالای پایه پولی در سه ماهه اول سال ۹۹ (رشد بالای ۳۵ درصد در سه ماه متوالی فصل بهار)، از تیرماه ۹۹ رشد این متغیر تا حدودی کاهش یافته، به طوری که در انتهای سال رشد پایه پولی به ۳۰,۱ درصد رسیده که از رشد ۳۲,۸ درصدی پایه پولی در سال ۹۸، ۲,۷ درصد کمتر است. همچنین می‌توان مشاهده کرد که در طول این ۱۸ ماه، رشد اسکناس و مسکوک تقریباً ثابت بوده و بنابراین عمده رشد پایه پولی (براساس تحلیل سمت مصارف پایه پولی) ناشی از رشد ذخایر بانک‌ها (بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی) بوده است. علاوه بر این باید توجه داشت که از اسفند ۹۸ نسبت اسکناس و مسکوک در دست اشخاص به کل سپرده‌های بانکی با شیب بسیار ملایمی همواره رو به کاهش بوده، به استثنای اسفند ۹۹، که دلیل اصلی آن را باید در شروع ویروس کرونا و کاهش استفاده مردم از اسکناس دانست.

نمودار ۳۷- رشد پایه پولی - مصارف - هزار میلیارد ریال

منبع: گزیده آمارهای بانک مرکزی

۲-۲- رشد پایه پولی (منابع)

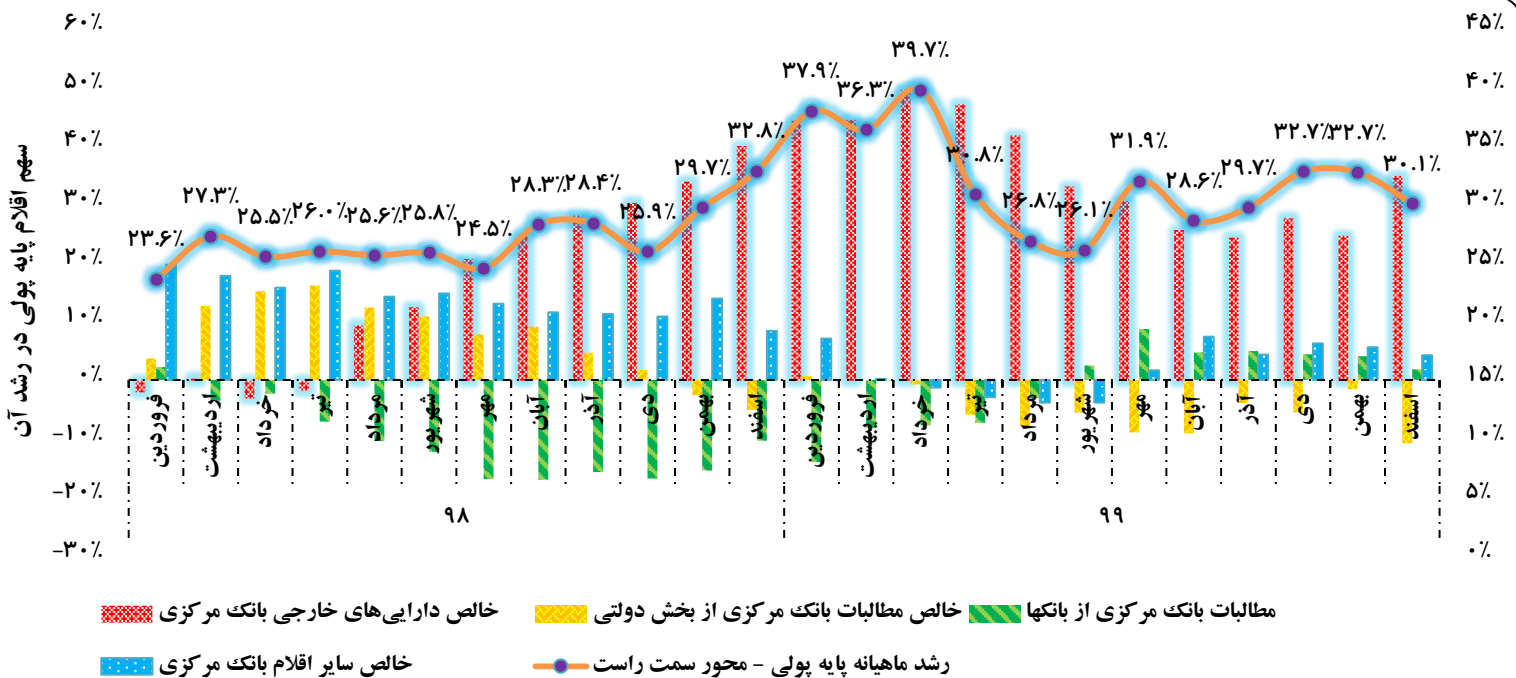
سمت منابع پایه پولی شامل دارایی‌های خارجی بانک مرکزی، خالص مطالبات بانک مرکزی از بخش دولتی، خالص سایر دارایی‌ها و ناخالص مطالبات بانک مرکزی از بانک‌هاست. همان‌طور که در نمودار ۳۸۳۸ قابل مشاهده است، تا شهریورماه سال ۹۸ عامل مسلط در رشد پایه پولی خالص سایر ارقام بانک مرکزی بوده، اما از مهرماه همان سال تاکنون خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی به طور مشهودی به عامل مسلط در رشد پایه پولی تبدیل شده است. این تغییر عامل مسلط در رشد پایه پولی را می‌توان ناشی از تغییر نرخ تسعیر ارز توسط بانک مرکزی و لحاظ آثار پولی تفاوت ریالی بهای تمام‌شده ارز غیرنرخ‌نامه‌ای دانست. این امر منجر به افزایش قابل توجهی در خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی و به تبع افزایش سهم آن در رشد پایه پولی شد. البته

لازم به ذکر است که در کنار این عامل افزایش فروش نفت در سال ۹۹ نسبت به سال ۹۸ نیز در افزایش دارایی‌های خارجی بانک مرکزی سهم به‌سزایی داشته است.

شایان ذکر است که بانک مرکزی در ۲۴ ماهه منتهی به اسفند ۹۹ در سه مرحله نرخ تسعیر دارایی‌های ارزی را تغییر داده است. این نرخ برای گزارشگری مالی پایان سال مالی ۹۷ معادل با ۷۵۰۰ تومان بوده که در مرحله اول برای پایان سال ۹۸ به ۹۰۰۰ تومان افزایش می‌یابد. پس از آن در شهریورماه سال ۹۹ برای گزارشگری مالی میان‌دوره‌ای نرخ مذکور به ۱۱۰۰۰ تومان افزایش پیدا می‌کند و در نهایت برای انتهای سال ۹۹ برای بار سوم مورد تجدیدنظر قرار می‌گیرد و معادل با ۱۵۹۰۰ تومان تصویب می‌شود.

نمودار ۳۸- رشد پایه پولی به تفکیک سهم اجزای تشکیل دهنده آن - منابع - هزار میلیارد ریال

منبع: گزیده آمارهای بانک مرکزی

۲-۱-۲- روند اجزای پایه پولی

نمودار ۳۹۳۹ روند اجزای تشکیل دهنده پایه پولی را نشان می‌دهد. مشاهده می‌شود که خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی روندی صعودی داشته و در سال ۹۹ حدود ۱۲۳ هزار میلیارد تومان افزایش یافته است. علت اصلی این افزایش آثار پولی تفاوت ریالی بهای تمام شده ارز غیر نرخ‌نامه‌ای از ۱۱۵,۱ هزار میلیارد تومان در سال ۹۸ به ۲۲۲,۴ هزار میلیارد تومان در پایان سال ۹۹ بوده که بخش عمده افزایش خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی را توضیح می‌دهد.

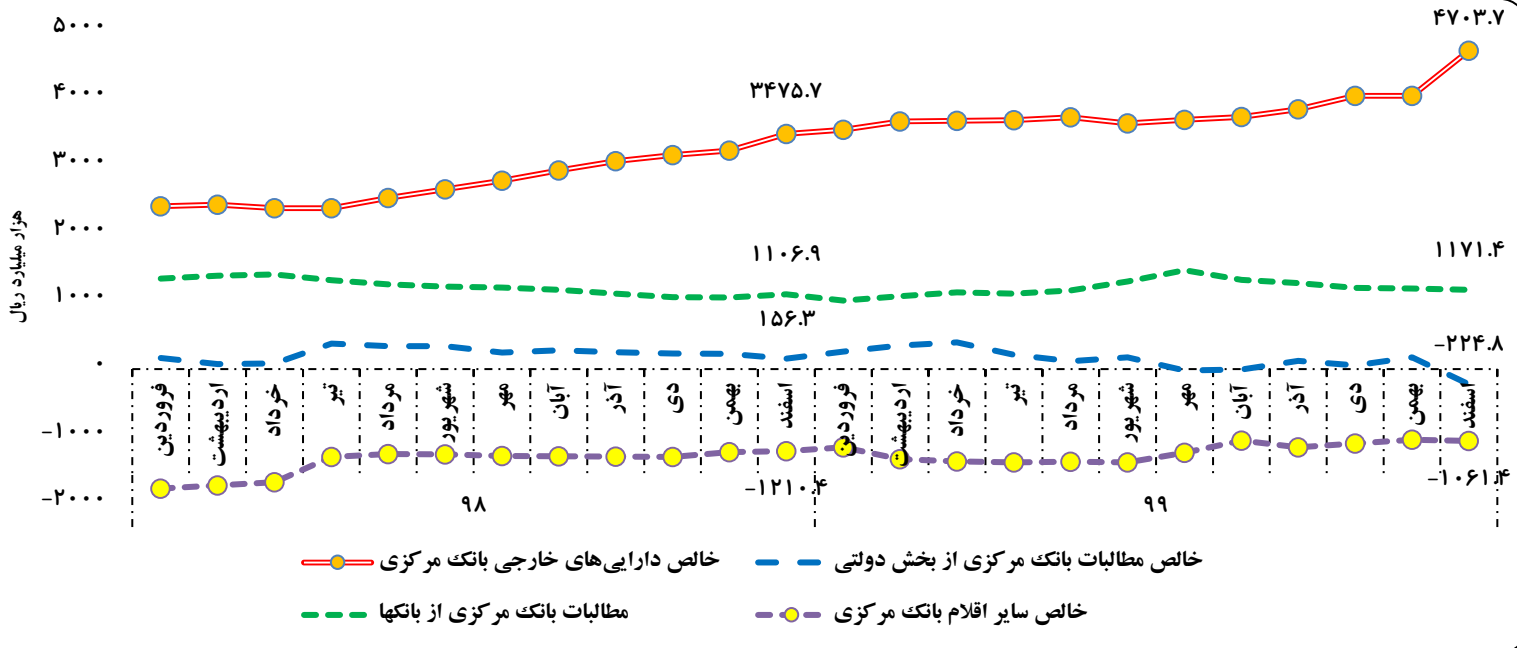
متغیر خالص مطالبات بانک مرکزی از دولت پس از یک افزایش نسبی در بهار سال ۹۹، در ادامه روندی نزولی را نشان می‌دهد، به طوری که در اسفند ۹۹ مانده آن منفی می‌شود. این روند کاهشی در مطالبات بانک مرکزی از دولت را می‌توان حاصل فروش گسترده اوراق توسط دولت (واگذاری دارایی‌های مالی توسط دولت در سال ۹۹ معادل با رقم بی‌سابقه ۲۶۵,۱ همت بوده است که عملکرد آن ۵۱ درصد بیش از مقدار تصویب شده در قانون بودجه بوده) دانست که بخشی از درآمد حاصله صرف افزایش حساب‌های تمرکز وجوه خزانه نزد بانک مرکزی و به تبع کاهش متغیر مطالبات بانک مرکزی از دولت شد.

قلم مطالبات بانک مرکزی از بانک‌ها بعد از بعد از تجربه یک روند کاهشی ملایم در سال ۹۸، در سال ۹۹ به طور نسبی با افزایش رو به رو شده که بخشی از این افزایش می‌تواند ناشی از اعطای خط اعتباری به بانک‌ها توسط بانک مرکزی بابت تسهیلات اعطایی به خانوارهای آسیب‌دیده از کرونا باشد.

خالص سایر ارقام بانک مرکزی نیز در سال ۹۹ نسبت به سال ۹۸ معادل با ۱۴۹ هزار میلیارد تومان افزایش یافته که دلیل عمده آن افزایش مانده اوراق بهادار عملیات بازار باز بانک مرکزی معادل با ۳۳,۳ هزار میلیارد تومان در سال ۹۹ بوده است. شایان ذکر است که در سال ۹۸ مانده اوراق بهادار عملیات بازار باز معادل با صفر بوده و در سال ۹۹ این عملیات توسط بانک مرکزی کلید خورده است.

نمودار ۳۹- روند اجزای تشکیل دهنده پایه پولی

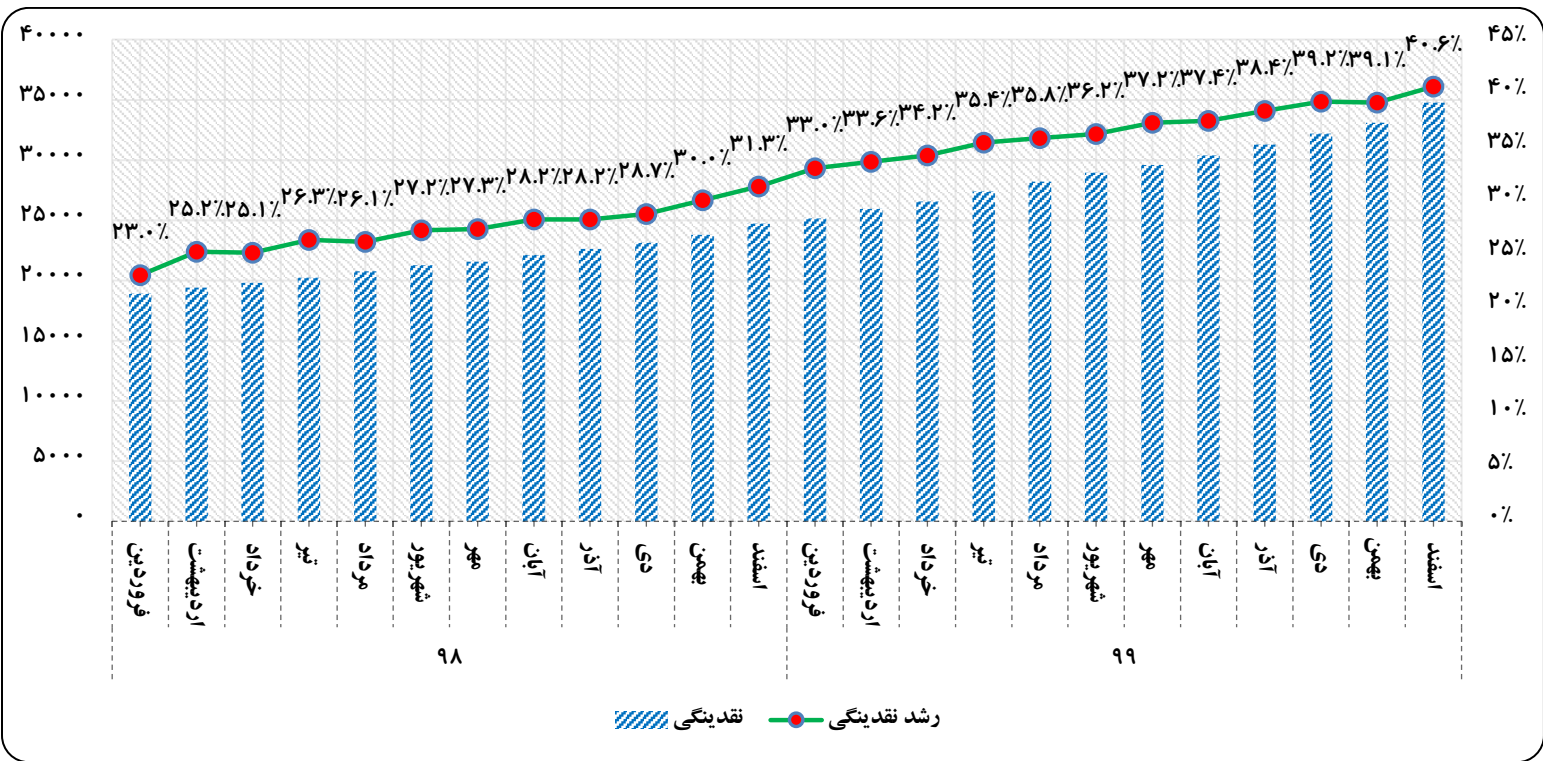
منبع: گزیده آمارهای بانک مرکزی

۳-۲- رشد نقدینگی

نمودار ۴۰۴۰ روند ۲۴ ماهه نقدینگی و رشد آن را نشان می‌دهد که حاکی از آن است که در طول ۲۴ ماه گذشته رشد نقدینگی همواره با افزایش روبه‌رو بوده که می‌تواند دلالت بر تداوم نرخ تورم بالا در سال آینده داشته باشد. براساس نمودار، رشد نقدینگی در اسفندماه ۹۹ به ۴۰,۶٪ رسیده که بیشترین رشد آن در ۲۴ ماه گذشته است. در واقع از فروردین ماه سال ۹۸ رشد نقدینگی به تدریج از میانگین بلندمدت ۴۰ ساله که حدود ۲۵ درصد است، فاصله می‌گیرد و با تداوم روند افزایشی خود به نرخ بی‌سابقه ۴۰,۶٪ درصد می‌رسد که بالاترین نرخ رشد نقدینگی در ۴۵ سال اخیر است. روند فزاینده رشد نقدینگی منجر به نرخ‌های تورم بالا در اقتصاد کشور شده، به طوری که تورم نقطه به نقطه اردیبهشت ۱۴۰۰ به ۵۹,۸٪ و تورم سالانه اردیبهشت به ۵۵,۲٪ رسیده است. روشن است که تداوم نرخ رشد در ارقام فعلی وضعیت تورمی را وخیم‌تر نیز خواهد نمود.

نمودار ۴۰- رشد نقدینگی

منبع: گزیده آمارهای بانک مرکزی

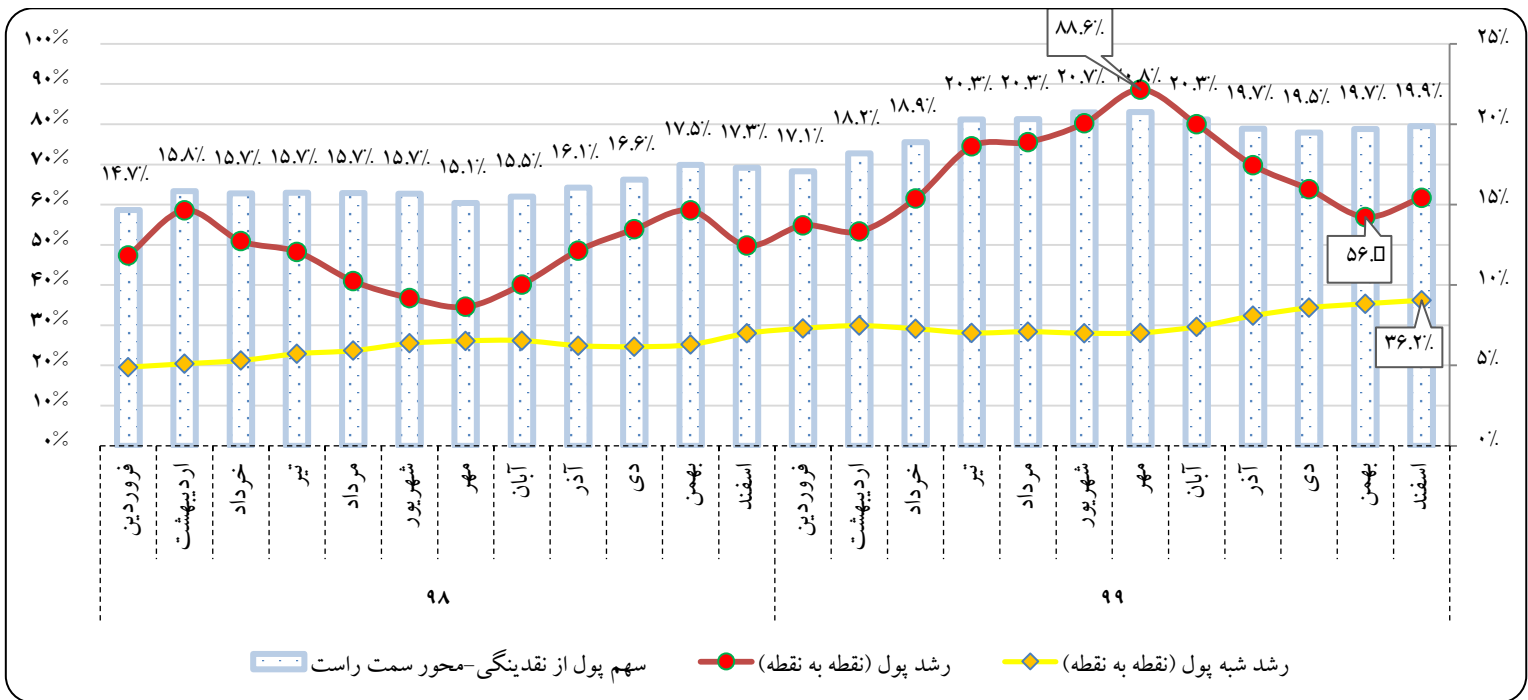
۲-۴- رشد پول

نرخ رشد پول و نسبت پول به نقدینگی دو متغیری هستند که به خوبی می‌توانند روند سرعت گردش پول را نشان دهند. سرعت گردش پول نیز یکی از مؤلفه‌های اساسی نشان‌دهنده انتظارات تورمی عموم به ویژه در کوتاه مدت می‌باشد. همان‌طور که در نمودار ۴۱ مشهود است، از مهرماه سال ۹۸ نرخ رشد پول و نسبت پول به نقدینگی روندی رو به رشد پیدا می‌کنند که نقطه اوج آن در مهرماه سال ۹۹ است که نرخ رشد پول به ۸۸٫۶٪ می‌رسد. از آبان‌ماه سال ۹۹ روند افزایشی نسبت پول به نقدینگی و نرخ رشد پول متوقف می‌شود و با کاهش نسبی نسبت پول به نقدینگی و کاهش قابل توجه نرخ رشد پول نسبت به سقف آن در مهرماه همان سال مواجه هستیم. این روند

شش ماهه دوم سال ۹۹ حاکی از فروکش کردن نسبی انتظارات شدید تورمی است که افزایش ملایم رشد شبه پول در نیمه دوم سال ۹۹ نیز مؤید آن است.

نمودار ۴۱- رشد پول و شبه پول و نسبت پول به نقدینگی

منبع: گزیده آمارهای بانک مرکزی

۲-۵- نسبت سرمایه به دارایی

بر اساس نمودار ۴۲۴۲، نسبت سرمایه به دارایی شبکه بانکی با وضعیت مناسبی مواجه نیست. بر همین اساس بانک های غیردولتی در ۲۴ ماه گذشته همواره با نسبت سرمایه به دارایی منفی مواجه بوده اند. در واقع باید گفت که بانک های غیردولتی کشور زیان ده هستند و میزان زیان آن ها به شدت منفی است (باید به این نکته مهم توجه داشت که میزان زیان شناسایی شده فارغ از زیان پنهانی است که بانک ها در این سال ها به وسیله امهال های غیررسمی در ترازنامه خود پنهان کرده اند). نسبت سرمایه به دارایی این بانک ها تا فروردین ۹۹ به صورت منفی افزایش پیدا کرده و میزان زیان انباشته این بانک ها بیشتر شده است؛ بعد از آن یعنی از اردیبهشت تا بهمن ۹۹ میزان

زیان انباشته بانک‌های غیردولتی با شیئی ملایم اندکی کاهش یافته که عمدتاً ناشی از افزایش سرمایه از محل تجدید ارزیابی و تسعیر ارزهای خارجی بوده است.

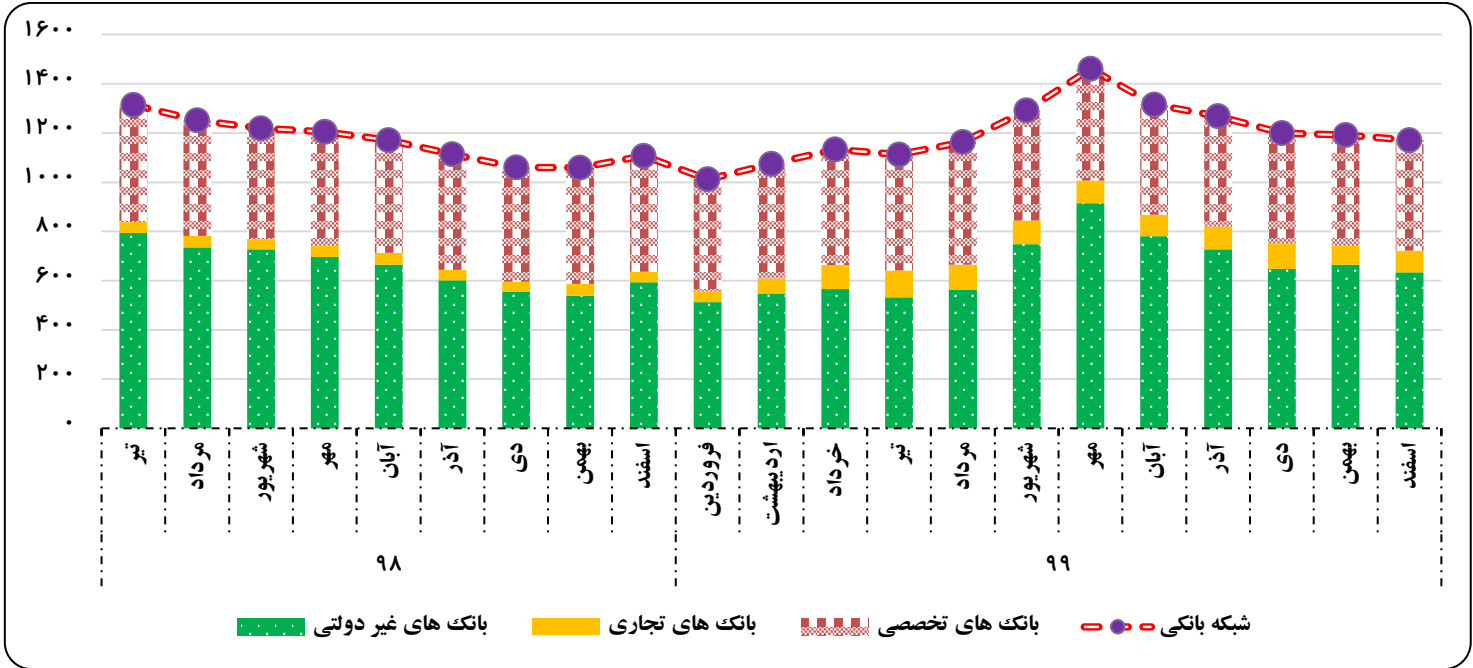
در این مدت بانک‌های تجاری نیز وضعیت خوبی نداشته‌اند. همانطور که در نمودار ۵ مشخص است بانک‌های تجاری نیز با نسبت سرمایه به دارایی منفی تا شهریور ۹۹ مواجه هستند و این بانک‌ها نیز دارای زیان انباشته بزرگی بوده‌اند، به طوری که نسبت سرمایه به دارایی این بانک‌ها تا قبل از شهریور ۹۹ از بانک‌های غیردولتی نیز بدتر بوده است. اما از شهریور ۹۹ حجم بالای زیان انباشته این بانک‌ها از بین رفته و سرمایه مجموع بانک‌های تجاری از شهریور ۹۹ به شدت مثبت می‌شود به گونه‌ای که نسبت سرمایه به دارایی این بانک‌ها در شهریور به بیش از ۵ درصد افزایش یافته است. این اتفاق عمدتاً از طریق افزایش سرمایه از محل تجدید ارزیابی دارایی‌ها و سایر انواع افزایش سرمایه و به خصوص از محل تسعیر ارزهای خارجی افتاده است. البته لازم به ذکر است که سودده کردن بانک‌های زیان‌ده از طریق افزایش سرمایه و تسعیر ارزهای خارجی، تنها می‌تواند به صورت مقطعی و موردی رخ دهد و ماهیت زیان‌ده بودن این بانک‌ها را نمی‌تواند تغییر دهد.

در بین بانک‌های مختلف شبکه بانکی کشور تنها بانک‌های تخصصی هستند که همواره نسبت سرمایه به دارایی مثبت داشته‌اند. نسبت سرمایه به دارایی برای این بانک‌ها در شهریور ۹۸ به صورت محسوس کاهش پیدا کرده و در ادامه روند افزایشی در پیش گرفته است.

در مجموع شبکه بانکی، نسبت سرمایه به دارایی از مرداد ۹۸ منفی شده و همواره منفی بوده است تا به کمک افزایش سرمایه شبکه بانکی در شهریور ۹۹، این نسبت مجدداً مثبت شده است. این نمودار نشان‌دهنده وضعیت بحرانی بانک‌های کشور است که به لطف تورم و در نتیجه افزایش سرمایه بانک‌ها در برخی زمان‌ها بهبود پیدا کرده است. از شهریور ماه ۹۹ تا اسفند ۹۹ نیز این نسبت تغییر محسوسی نداشته است.

نمودار ۴۳- بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی - هزار میلیارد ریال

منبع: گزیده آمارهای بانک مرکزی

مدیریت ریسک و مطالعات اقتصادی

تهران، خیابان ولیعصر، خیابان امین کاج آبادی، شماره ۷۵
تلفن: ۰۲۱-۲۶۲۱۵۰۰۰-۵ نمابر: ۰۲۱-۲۶۲۱۴۹۹۹

ER@karafarinbank.ir | www.karafarinbank.ir